

The Unsustainability of Progress and Development in Iran: An Analysis of the Nature and Causes of Unsustainability in Processes, Situation, and Outcomes

Noor-allah Gheisari*

Assistant Professor, Department of
Political Science, University of Tehran,
Tehran, Iran

Received: 22/04/20254

Accepted: 05/05/2025

ISSN:2476-2806

eISSN:2476-6828

Extended Abstract

Introduction

Chronic unsustainability has long impeded progress and development in Iran. Progress and development in Iran have often been framed within discourses of underdevelopment and backwardness. In this regard, studies on instability have highlighted several key aspects, including divergent views on sustainable development and the persistence of instability even within industrialized countries; the instrumental use of development discourse to mask social, class, and

* Corresponding Author: Ngheisari@ut.ac.ir

How to Cite: : Gheisari, N. (2025). The unsustainability of progress and development in Iran: An analysis of the nature and causes of unsustainability in processes, situation, and outcomes. *State Studies*, 11 (41), 1 - 80.
doi: [10.22054/tssq.2025.79367.1509](https://doi.org/10.22054/tssq.2025.79367.1509)

political inequalities within industrialized countries, as well as their exploitative relations with less industrialized nations; and Iran's adoption of global development models—particularly those promoted by institutions such as the World Bank and the IMF—which tend to prioritize economic growth over social dimensions. A major shortcoming of such studies lies in their single-factor approach, which neglects the systemic requirements for stabilizing development processes, ensuring the implementation of programs, and safeguarding long-term achievements. Relying on a historical–theoretical approach, the current study aimed to examine the nature and causes of unsustainability in Iran. The central research question is: Despite decades of efforts, initiatives, and programs, why has Iran's progress and development failed to achieve desirable outcomes? The study is based on the hypothesis that the failure of development efforts in Iran results from a complex interplay of long-term synchronous and asynchronous factors, creating persistent unsustainable conditions within both domestic and international environments.

Materials and Methods

The current study employed phrontic planning research, a methodology that integrates theoretical constructs with empirical realities. Concerning the theoretical framework, the study conceptualized unsustainability in progress and development across three dimensions: process unsustainability, which affects the stages of development; outcome unsustainability, which undermines achieved results; and situation unsustainability, which influences the overall developmental state. These forms of unsustainability may manifest over short-, medium-, or long-term periods and may appear as semi-stable, fully unsustainable, or fluctuating conditions. Initially, unsustainability primarily concerns the development process. As tangible outcomes emerge, the challenge shifts to preserving

3 | Gheisari

achievements, and over time, as the broader environment evolves, situation unsustainability becomes increasingly significant. Moreover, unsustainability operates simultaneously within domestic and international environments. While its underlying causes may differ, its domains remain consistent: resources (knowledge, capital, goods, and services), research and development (innovation and technology application), and leadership and management (strategic guidance from conception to sustainable development). The critical challenge lies in the concurrent manifestation of unsustainability across all three dimensions—process, outcome, and situation—within both domestic and international contexts. This convergence creates a compounded and highly complex form of unsustainability with diverse manifestations, each requiring carefully tailored strategies for effective mitigation.

Results and Discussion

The findings revealed that, due to the interaction of internal and external factors that generate unsustainability, Iran's development and progress experience chronic, cyclical unsustainability across all three dimensions of process, outcome, and situation. In the current globalized context, addressing this crisis necessitates the establishment of a sustainable consensus among strategic elites on core national values and macro-strategic priorities—to be maintained for at least three decades. It also requires coordinated, long-term efforts to define and realize a vision of an advanced society that aligns with Iran's position in the global system. In the current era of globalization, sustainability of progress and development is shaped by a complex interplay between domestic and international factors. For Iran, critical domestic determinants include the structure of policymaking and administration, the effectiveness of participatory mechanisms, and the dynamics among strategic elites. Externally, Iran's regional and international standing, along with its degree of

alignment with global development discourses and paradigms, plays a decisive role. Each of these factors exerts distinct pressures, and their combined interaction produces a kind of sustainability observed in Iran's developmental trajectory.

Conclusion

Ensuring sustained progress and safeguarding developmental achievements amid growing domestic and international complexities remains Iran's fundamental challenge. Addressing this challenge requires the institutionalization of elite consensus around long-term strategic visions, coupled with adaptive engagement with global systems while preserving developmental sovereignty. Overcoming Iran's chronic development unsustainability necessitates a dual approach: domestic governance reforms and strategic positioning within the international arena.

Keywords: Development unsustainability, Elite consensus, Policy implementation, Global development Discourses, Iran's geopolitical positioning.

ناپایداری پیشرفت و توسعه در ایران: بحثی در ماهیت و علل ناپایداری فرایندها و دستاوردها

نوراله قیصری * استادیار علوم سیاسی دانشگاه تهران، تهران، ایران

چکیده

پیشرفت و توسعه آرمان دویست ساله ایرانیان است. با این حال تلاش‌های صورت گرفته توسط نخبگان ایران، سرانجام مطلوب خود را نیافته و برنامه‌های پیشرفت و توسعه کشور در اجرا و عمل و حفاظت از دستاوردهای حاصله دچار معضل ناپایداری بوده است. این مقاله تلاشی برای بازنمایی و جوهی از این معضل در پرتو رهیافتی تاریخی-نظری به موضوع است. پرسش اصلی این مقاله عبارت است از چرا اقدامات و برنامه‌های پیشرفت و توسعه کشور در فرایند برنامه‌ریزی و اجرا و حفاظت از دستاوردهای حاصل شده به نتایج مطلوب و مورد انتظار نمی‌رسد؟ در پاسخ به این پرسش تلاش شده تا با ارائه الگویی نظری در خصوص «ناپایداری»، و با بررسی عوامل ناپایدارکننده داخلی و خارجی در قالب این الگو، پرتوی بر برخی از معضلات مسیر پیشرفت و توسعه انداخته شود. رهیافت پژوهش با توجه به ماهیت موضوع آن «خرد عملی در برنامه‌ریزی پژوهشی» و روش پژوهش انطباق مقولات نظری با واقعیت‌های عرصه عمل و اجرا و نظر بوده است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد در اثر تعامل عوامل خارجی و داخلی ناپایدارکننده، پیشرفت و توسعه در ایران دچار معضل ناپایداری فرایندی، دستاوردی و وضعیتی مزمن تناوبی است. در وضعیت جهانی شده کنونی، راه خروج از این بحران وفاق پایدار-لااقل برای سه دهه-هنجاری و ارزشی نخبگان راهبردی در موضوعات کلان و راهبردی کشور و تلاش پایدار همسو برای تعریف و تحقق جامعه و کشوری پیشرفته در نسبت با این وضعیت است.

واژگان کلیدی: ناپایداری، اجماع نخبگان، فرایندهای مشارکتی، تمرکززدایی، نظام‌بین‌الملل، گفتمان توسعه و پیشرفت.

مقدمه

پیشرفت، یافتن قوانین ساده بنیادینی است که با آگاهی از آن می‌توان جامعه را به سوی وضعیت بدون عیب و نقص آن هدایت کرد (Hochwald, 1973: 48). مسئله این است که اگرچه این قوانین نوعاً شناخته شده هستند؛ اما به آسانی به اجرا و عمل در نمی‌آیند. در مواردی هم که پس از صرف هزینه زیاد و زمان طولانی نتایج و وضعیتی نسبتاً مطلوب حاصل می‌شود، اطمینانی به تداوم و پایداری نتایج و وضعیت حاصله نیست. از این رو، بیش از دو دهه است که «ناپایداری» نه تنها در برنامه‌های توسعه و پیشرفت کشورها؛ بلکه در بقای دموکراسی و ناکارایی نهادهای آن در حل و فصل معضلات نیز به دغدغه‌ای جهانی و ملی و حتی فردی بدل شده است (Felicetti, 2020: 2). طرح ایده «توسعه پایدار» در کنفرانس‌های ملل متحد و ورود آن به عرصه مطالعات و برنامه‌ریزی‌های جهانی، حاکی از این نگرانی است (Sustainable Development Commission, 2021, Walker and et.al, 2019: 13-14).

در مورد ایران هم با گذشت بیش از دو دهه از اولین تلاش‌های نخبگان ایرانی برای پیشرفت و نوسازی مقارن با جنگ‌های تحمیلی روسیه از ۱۸۰۵ تا ۱۸۱۳ و ۱۸۲۶ تا ۱۸۲۸، تا پیروزی انقلاب اسلامی و جنگ مجدد هشت ساله و تحولات بعد از آن هنوز این تلاش‌ها به سرانجام مطلوب خود نرسیده و دستاوردها و فرایندهای پیشرفت و توسعه کشور وضعیتی نامطلوب دارد. این وضعیت ایجاب می‌کند که برای رسیدن به وضع مطلوب و حفاظت و پایداری دستاوردها، به عوامل ایجاد ناپایداری در پیشرفت و توسعه توجه و برای رفع آن چاره‌اندیشی و اقدام شود.

اهداف و پرسش‌های پژوهش

علی‌رغم اینکه مفاهیم پیشرفت و توسعه و نظریه‌های این حوزه، کم و بیش در ایران شناخته شده است و اندیشه‌گری و اقدام و برنامه‌ریزی برای پیشرفت از حکومت قاجار شروع و در دوره پهلوی با طراحی و اجرای ۵ برنامه عمرانی پنج‌ساله از ۱۳۲۷ تا ۱۳۵۶ و اجرای ۶ برنامه پنج‌ساله از ۱۳۶۸ تا ۱۴۰۰، طراحی و اجرای سند چشم‌انداز افق ۱۴۰۴ ایران در سال

۱۳۸۱ در دوران جمهوری اسلامی دورانی نسبتاً طولانی را سپری کرده؛ اما همچنان وضعیت پیشرفت و توسعه مطلوب نبوده و اخیراً با تصویب و ابلاغ برنامه هفتم توسعه برای دوره زمانی ۱۴۰۲ تا ۱۴۰۶ وارد مرحله دیگری شده است. نقطه عزیمت این پژوهش این است که چرا با وجود تلاش‌های صورت گرفته، همچنان با وضعیت مطلوب فاصله وجود دارد. اگرچه در خصوص ناکامی و یا ناکافی بودن اقدامات صورت گرفته، دیدگاه‌های مختلفی ابراز شده، اما آنچه در این نوشته مورد توجه واقع می‌شود، مسئله یا معضل «ناپایداری» و بررسی عوامل آن در ابعاد داخلی و خارجی و سازوکار عمل آن به عنوان عاملی است که در ناکامی اقدامات صورت گرفته در امر پیشرفت و توسعه کمتر مورد توجه واقع شده است. به‌ویژه در شرایط کنونی که اجرای برنامه‌ی هفتم توسعه آغاز شده و توجه به مباحث مطروحه می‌تواند در جای خود راهگشا باشد.

پرسش اصلی پژوهش عبارت از این است که چرا با گذشت سال‌ها، تلاش‌ها، اقدامات و برنامه‌های پیشرفت و توسعه کشور تاکنون به سرانجام مطلوب نرسیده است؟ و فرضیه اصلی عبارت است ناکامی اقدامات و برنامه‌های پیشرفت و توسعه در ایران، حاصل وضعیت پیچیده‌ای از تقارن و ناهم‌زمانی طولانی مدت دو دسته از عوامل ناپایدار کننده در محیط داخلی و محیط خارجی است. فقدان اجماع نخبگان راهبردی، تمرکز در مدیریت و سیاست‌گذاری و ضعف فرایندهای مشارکتی از عوامل اصلی داخلی و تعارض گفتمان داخلی و گفتمان‌های جهانی پیشرفت و رویکردها و سیاست‌های نظام مسلط بین‌المللی و سازمان‌ها و اتحادیه‌های بین‌المللی و منطقه‌ای با نظام سیاسی داخلی از عوامل خارجی ناپایداری در فرایند، حفاظت و ارتقای دستاوردهای پیشرفت و توسعه در وضعیت کنونی ایران است.

پیشینه پژوهش

واکاوی معضلات مربوط به پیشرفت و توسعه در ایران بیشتر ذیل گفتمان‌های توسعه‌نیافتگی و عقب‌ماندگی تبیین شده است. این گفتمان‌ها در تبیین بیشتر رویکردی ساختاری دارند. اما تأکید بر وجوه ساختاری (قیصری، ۱۳۷۵: ۶۶، ساجدی، ۱۳۷۸: ۱۲۴، جدیدی و مجیدی، ۱۳۹۴: ۱۲۸، ۱۱۲، میرزایی و دیگران، ۱۳۹۹: ۱۳۱، افتخاری، ۴/۲۲/

۱۴۰۰، سلطانی پور و دمار، ۱۳۹۵: ۶، غفاری، ۱۳۹۴: ۴۰) و برخی از ابعاد انسانی و ارادی معضل همانند «فردگرایی»، «عدم تمایل به کار جمعی»، «قانون‌گریزی»، «کیش شخصیت و قهرمان پرستی»، «خشونت‌گرایی»، «توطئه‌پنداری» در «فرهنگ سیاسی ایران» (پورقدیری اصفهانی، واعظ شهرستانی، ۱۳۹۸: ۱۹۴) در عمل افقی برای برون‌رفت از معضلات نمی‌گشایند.

مسئله همان گونه که مذکور شد، ناپایداری است. لکن در خصوص ناپایداری پیشرفت و توسعه آثار قابل توجهی در اختیار نیست و محققان از دیدگاه‌های مختلف و در قالب چارچوب‌های مفهومی متفاوت که برخی نزدیک به موضوع و برخی در محدوده و فضای معنایی آن جای می‌گیرند، مباحثی را مطرح کرده‌اند؛ «تفاوت دیدگاه درباره توسعه پایدار و عوامل موجد ناپایداری در کشورهای صنعتی» و ابزاری بودن این ایده برای «نادیده انگاشتن نابرابری‌های اجتماعی و طبقاتی و سیاسی درون کشورهای صنعتی و روابط استثمار این کشورها با کشورهای کمتر صنعتی شده» (امینی، ۱۳۷۷: ۱۹-۲۲)، «پیروی الگوهای توسعه در ایران از الگوهای جهانی به‌ویژه بانک جهانی و صندوق بین‌المللی پول و غلبه داشتن وجه اقتصادی در برنامه‌های ملهم از این الگو بر وجه اجتماعی آن» (غفاری، ۱۳۹۴: ۴۰، ۴۱، ۴۳)، که به‌عنوان عوامل مؤثر بر ناپایداری اقدامات و برنامه‌های پیشرفت و توسعه مطرح شده است.

در بعد گسترش مفهومی «پایداری» به دیگر حوزه‌ها در ایران برای اولین بار با مفاهیم نوین ابعاد جدیدی از پیشرفت و توسعه پایدار، به ادبیات و برنامه‌ریزی‌های این حوزه وارد شده است. از جمله «امنیت پایدار مناطق مرزی» (جزء ۴ بند ۴۵ سیاست‌های کلی برنامه پنجم توسعه، ابلاغی ۱۳۷۸/۱۰/۲۱، ماده ۲۰۳ قانون برنامه پنج‌ساله پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۸۹/۱۰/۱۵، قیصری، ۱۳۹۲: ۵۲، قیصری و قیصری، ۱۳۹۷: ۲۴) در برنامه پنجم توسعه کشور است. همچنین به تأسیس نهادهایی همانند «شورای عالی حفاظت محیط‌زیست» و تشکیل «کمیته ملی توسعه پایدار»، در عرصه نهادی می‌توان اشاره کرد که مورد توجه پژوهشگران واقع شده است (قیصری، ۱۳۷۵: ۶۶، ساجدی، ۱۳۷۸: ۱۲۴، جدیدی و مجیدی، ۱۳۹۴: ۱۲۸، ۱۱۲، میرزایی و دیگران، ۱۳۹۹: ۱۳۱، افتخاری، ۲۲/۴/۲۲).

۱۴۰۰، سلطانی پور و دمار، ۱۳۹۵: ۶، غفاری، ۱۳۹۴: ۴۰). نقصان عمده این دسته از پژوهش‌ها نگرش تک‌عاملی به موضوع ناموفق بودن اقدامات و برنامه‌ها و بی‌توجهی نظام‌گونه به پایداری در فرآیند اقدام و اجرای برنامه‌ها و حفاظت از دستاوردها و الزامات آن است.

تعریف مفاهیم

پیشرفت و توسعه

مفاهیمی همانند «پیشرفت» و «توسعه» که در لغت به معانی؛ «ترقی» و «پیشرفت» و «وسعت یافتن»، «گسترش» به کار رفته ماهیتاً فرهنگی-عقیدتی بوده و در زمینه‌های فرهنگی، اجتماعی و جهان‌بینی‌های مختلف، غایات و برداشت‌های متفاوت و گاه متعارضی از آن مراد می‌شود (Slaboch, 2018: 23-24، موثقی، ۱۳۸۷: ۲۴۹). با این حال در تعریف، مفهوم‌سازی و سنجش وضعیت پیشرفتگی یا توسعه‌یافتگی و یا عدم آن در ادبیات و همچنین در الگوهای مطلوب حمایت‌شده سازمان‌های جهانی از جمله سازمان ملل متحد و کارگزاری‌های آن، و در برنامه‌های کلان پیشرفت و توسعه کشورها، آموزه‌ها و ارزش‌های لیبرالی و یا ایدئولوژی رقیب آن یعنی سوسیالیسم غلبه دارد (زاهدی، ۱۳۸۸: ۵، The 13th Five-Year Plan for ECD of China (2016-220): 7,8,19, 20, Potter, 2014: 104, Haq, 1995: 46-7, Redclift, 2014: 481, Ballard, 1997: 53-54).

آنچه واقعیت دارد این است که ایده‌های مربوط به پیشرفت و توسعه در سایر فرهنگ‌ها و ایدئولوژی‌ها کمتر مفهوم‌سازی شده است. و بعد از تحولات جهانی پایان جنگ سرد و فروپاشی روسیه شوروی، گفتمان جهانی پیشرفت و توسعه تقریباً با برداشت‌ها و مفاهیم نوین «توسعه پایدار» و الزامات آن، که وضعیت کشورهای توسعه‌یافته را شامل می‌شود، خو گرفته است. در این روایت توسعه فرایندی است که طی آن؛ «باورهای فرهنگی، نهادهای اجتماعی، نظام اقتصادی و اجتماعی و سیاسی، سطح زندگی و... در یک جامعه به صورت اساسی تغییر یافته، «نا آزادی‌ها» و عواملی که فرصت انتخاب را از آحاد جامعه گرفته مرتفع شده و «آزادی‌های ابزاری» شامل آزادی‌های سیاسی، فرصت‌های اقتصادی،

تسهیلات و امکانات اجتماعی و امنیت در جامعه گسترش یافته و در دسترس همگان قرار می‌گیرد» و در نهایت اهدافی چون «رفع فقر شدید، افزایش فرصت‌های مردم، تضمین مشارکت سیاسی، تضمین توزیع منصفانه امکانات، بهبود محیط‌زیست و توقف نابودی تنوع زیستی» در سطح کشوری و جهانی محقق می‌شود (محمودی، ۱۳۸۴: ۱۵۸، تودارو، ۱۳۸۲: ۱۳۶-۱۳۵، Streeten, 1979:55, Sen, 2000: 4, Holden.et.al, 2024: 3, Xii). در ایران هم تلاش‌هایی برای تعریف پیشرفت و توسعه از منظر اسلامی شده است که در آن «توسعه اسلامی به معنای عام فرآیند حرکت از وضع موجود به سمت جامعه مطلوب» تلقی شده که این وضع ماهیتاً «کیفی و طولی» است و «نه کمی و عرضی» (رشاد، ۱۳۹۳). این جامعه، فاقد فاصله بسیار زیاد طبقات فقیر و غنی است و حاکمیت امام معصوم یا فقیه عادل، نبود وابستگی، پذیرش و اعمال سلطه، آزادی سیاسی و اجتماعی شرعی، مساوات قانونی، علوم و فنون پیشرفته، شایسته‌سالاری بر ضابطه جهاد و تقوا، رفتار و منش اخلاقی، رفاه، توزیع عادلانه منابع و رشد اقتصادی از دیگر مختصات آن است (میرمعزی، ۱۳۹۶، اختر شهر، ۱۳۸۹).

آنچه فارغ از نکته‌بینی‌ها در دقایق مفهومی واژگان در مورد وضعیت موضوع در ایران می‌توان گفت این است که تفاوت معناداری میان دو مفهوم پیشرفت و توسعه در برنامه‌ها و اقدامات صورت گرفته مشاهده نمی‌شود. پرواضح است که هدف تمامی این تلاش‌ها بهبود وضعیت بوده است، منتهی در برنامه‌ریزی و اجرا مطابق با مفاهیم رایج، زمانی از ترقی، زمانی از عمران و آبادانی، زمانی از توسعه و زمانی از پیشرفت استفاده شده است. از این رو، در این نوشته برای حفظ جامعیت و روزآمدی، تمام این تلاش‌ها ذیل مقوله ترکیبی «پیشرفت و توسعه» مفهوم‌سازی و ادراک می‌شوند و مراد از آن مجموعه تلاش‌هایی است که برای بهبود وضعیت کشور و شهروندان آن توسط حکومت‌ها برنامه‌ریزی و اجرا شده و یا در حال اجرا است. بنابراین از حیث مفهومی؛ «پیشرفت و توسعه» هم ناظر بر وضع مطلوب اما نامحقق حیات اجتماعی و سیاسی و هم ناظر بر مراحل و فرایند رسیدن به این وضعیت است. پیشرفت و توسعه به مثابه فرایند، ناظر بر اقدامات و مراحل گذار طبیعی و یا برنامه‌ای از وضع نامطلوب به وضعیت مطلوب و به مثابه وضعیت، ناظر بر وضع عینی

مختصات و ویژگی‌هایی است که در سطح ایده، نظر، سیاست و برنامه برای جامعه مطلوب مطرح شده است. شهری و صنعتی بودن و برخوردار بودن از دموکراسی، علوم و فناوری-های نوین، بهداشت، امنیت و رفاه فردی و اجتماعی برخی از وجوه عام وضعیت پیشرفته و توسعه یافته است.

ناپایداری

ناپایداری^۱؛ در لغت به معنی فقدان «دوام»، «گذران» بودن، «نااستواری»، «سستی» و «بی-ثباتی» (دهخدا) و «نداشتن قابلیت بقا و تداوم» (English Merriam Webster Dictionary) تعریف شده است. در تبیین مفهومی می‌توان گفت که ناپایداری همواره ناپایداری چیزی است. چیزها و موجودیت‌ها را می‌توان؛ انسان‌ها، نظام‌ها، وضعیت‌ها، شرایط، روندها، فرایندها، امور، اشیاء و سایر موجودیت‌ها در نظر گرفت. از منظر هستی‌شناسانه، ناپایداری بسته به ذات و ماهیت چیزها امری ذاتی و یا عارضی و نشانه پویایی درونی و یا محیطی آن‌ها است. منظور از پویایی، وضعیتی از تغییر و تحرک مداوم است که نشانه وجود قابلیت و نیرو در ذات شیء و یا عارض بر آن است. این نیروها و قابلیت‌ها در زمان وضعیتی یکسان ندارند و مطابق با شرایط اشکال متنوعی همچون دائمی، ناگهانی، نوسانی، کوتاه‌مدت، بلندمدت و از نظر میزان شدید و یا ضعیف (Clough and Penzien, 1995: 3-4, Joël, 2019: 1-3) و از نظر جهت‌گیری، ظهوری، زوالی و نگهدارنده پیدا می‌کنند. از این رو، با توجه به جهت نیروها می‌توان از پویایی‌های درونی و پویایی‌های عارضی چیزها صحبت کرد. ناپایداری حاصل عملکرد پیچیده‌ی این پویایی‌ها است.

از جهتی دیگر و بر اساس نظریه خطی، ناپایداری و سوییچ‌پذیری دیگر آن یعنی پایداری را می‌توان روی یک بردار و در وضعیت‌های؛ صفر و یک و میانه صفر و یک تصور نمود که در آن صفر معادل ناپایداری کامل و وضعیت میانه صفر و یک پایداری نسبی و یک معادل پایداری کامل باشد. همین وضعیت در مورد ناپایداری هم قابل تصور است. در این صورت

1 Unsustainability

یک مساوی با وضعیت نبود ناپایداری که آغازگاه ورود به عرصه پایداری است و وضعیت میانه صفر و یک که مساوی با ناپایداری نسبی و صفر که به معنی وضعیت کاملاً ناپایدار خواهد بود، تصور می‌شود. بنابراین پایداری و ناپایداری چیزها از وضعیت کاملاً پایدار و کاملاً ناپایدار تا نیمه پایدار و نیمه ناپایدار نوسان خواهد داشت (Muñoz, 2024:168). بنابراین قرار داشتن در وضعیت نیمه پایدار به معنی قرار گرفتن در مسیر پویایی‌های ظهور و منجر به رشد و ترقی و قرار داشتن در وضعیت نیمه ناپایدار به معنی قرار گرفتن در مسیر پویایی‌های زوال و نابودی و قرار گرفتن در وضعیت پایدار به معنی حاکمیت نیروهای نگهدارنده خواهد بود. با اینکه موجودیت‌ها به علت وجود این نیروها در حال شدن و تغییر دائمی‌اند، اما خصلت‌هایی از آن‌ها در طول زمان نسبتاً ثابت باقی می‌مانند. بقای این خصلت‌ها حاصل نقش‌آفرینی هم‌زمان نیروهای پیش‌برنده زوالی و ظهوری و نیروهای نگهدارنده (Kinematical Constraints) در جریان شدن و تغییر موجودیت‌ها است. تکیه بر نیروهای پیش‌برنده خواه زوالی و خواه ظهوری و نادیده انگاشتن نیروهای نگهدارنده به معنی روایتی ناقص از پایداری و ناپایداری پدیداری موجودیت‌ها در طول زمان خواهد بود. و البته آنچه موجودیت‌ها را از حیث پایداری و ناپایداری متمایز می‌کند نیروهای نگهدارنده است تا پیش‌برنده (Curiel, 2016: 2). به همین دلیل است که غلبه بر ناپایداری امری ممکن و شدنی است.

نکته دیگر در تفاوت و نسبت ناپایداری با بی‌ثباتی^۱ است. اگرچه اغلب این دو مفهوم مترادف و به‌جای هم به کار می‌روند و درک دقیق هر دو نیازمند توجه به زمینه‌ی کاربریشان است؛ اما به طور کلی بی‌ثباتی ناظر بر وضعیتی است که مستعد تغییر، ناآرامی و اختلال است. به عنوان مثال، در ادبیات سیاسی بروز «خشونت‌های گسترده» همانند؛ «جنگ‌ها»، «تروریسم» «جنگ داخلی»، «نسل‌کشی»، «جابجایی خشونت‌آمیز نخبگان» «سقوط حکومت‌ها» و یا «تغییر کابینه‌ها» و «دگرگونی‌های سیاسی دموکراتیک» از نشانه‌های بی‌ثباتی سیاسی و «بحران ارزی»، «بحران بدهی»، «بحران بانکی»، «تحریم‌ها»، «توقف-های ناگهانی» از انواع بی‌ثباتی اقتصادی تعریف شده است (Nathan, 2006: 27).

1 Instability

Goldeston, et.al, 2010: 191-2, Sapelli, 2023: 45, Hovespayn, 2023: 61, (Rathanayke, 2022: 190). این تغییرات تابع محیط و زمینه، اثرات کوتاه مدت و یا بلندمدت دارد و برای رفع آن اقدامات ثبات بخش همانند کنترل متغیرهای بی ثبات کننده و یا انطباق با شرایط و وضعیت های نوپدید لازم است. به هر صورت آنچه شایسته توجه است این است که هر چیز بی ثبات لزوماً ناپایدار نیست، اما هر چیز ناپایدار الزاماً بی ثبات است. از طرف دیگر مدیریت بی ثباتی در نظام یا وضعیتی به معنی رفع ناپایداری آن نیست و رفع بی ثباتی ممکن است موقتی باشد، و هر آن شرایط بی ثبات شود. اما اگر ناپایداری چیزی مرتفع شود، بازگشت به ناپایداری معمولاً با تأخیر زیاد همراه است. از این رو علاج ناپایداری ضرورت بیشتری از بی ثباتی دارد، اگرچه در بسیاری مواقع رفع بی ثباتی مقدمه اقدام برای رفع ناپایداری است.

حال اگر چه طبیعی و چه مهندسی شده ناپایداری در چیزی یا وضعیتی مهار شود و فرایند پایداری به نهایت و وضعیت استقرار خود برسد، پایداری به امری خوداتکا، خود مراقب و خود بقا بدل می شود و برای پایداری و همچنین بقای آنچه به پایداری رسیده، حدی نمی توان تصور نمود. درختان کهن سالی را در نظر آوریم که عمر چند میلیون ساله دارند. دین ها، زبان ها، ملت ها، اقوام و تمدن هایی و حکومت هایی را در نظر آوریم که از پس گذشت سده ها همچنان به بقا و رشد و بالندگی خود ادامه می دهند. بنابراین در مقوله پیشرفت و توسعه مسئله اساساً غلبه بر ناپایداری و به پایداری رساندن دستاوردها و وضعیت توسعه یافته است.

نسبت ناپایداری با پیشرفت و توسعه

حال در نسبت میان دو متغیر اصلی ناپایداری و پیشرفت و توسعه، با نظر داشت به مباحث مفهومی در هر دو مقوله و همچنین تفکیک میان فرایند، دستاورد و وضعیت در پیشرفت و توسعه، ناپایداری به سه گونه *ناپایداری فرایندی*، *ناپایداری دستاورد* و *ناپایداری وضعیتی* در وضعیت های کاملاً ناپایدار و نیمه ناپایدار و وضعیت فقدان ناپایداری که وضعیت مطلوب است، تقسیم می شود. به این معنی ناپایداری یا بر مراحل و فرایند پیشرفت و توسعه عارض می شود و یا بر دستاوردها و محصولاتی که حاصل پیشرفت و توسعه است و یا بر

وضعیتی که توسعه مطلوب در آن حاصل شده است و یا اینکه برنامه‌ها و اقدامات پیشرفت و توسعه اساساً و دستاوردهای آن بالذات ناپایداری را در ذات خود دارند. در هر صورت از نظر زمانی دوره‌های ناپایداری می‌تواند کوتاه‌مدت، میان‌مدت و یا بلندمدت و در وضعیت نیمه ناپایدار و یا کاملاً ناپایدار و نوسانی میان این دو وضعیت قرار گیرد. اینکه زمان را در چه مقیاسی کوتاه، میان و بلندمدت در نظر بگیریم موضوعی وابسته به متن و زمینه است. به عنوان مثال برای کشوری که تلاش‌های پیشرفت و توسعه آن سابقه تاریخی دو‌یست ساله دارد، زمان کمتر از ۲۰ سال را می‌توان کوتاه‌مدت و کمتر از ۵۰ سال را میان‌مدت و بیش از آن را بلندمدت در نظر گرفت. در هر صورت تا اینجا وضعیت ناپایداری اصطلاحاً خطی و در دوره‌های زمانی کوتاه، میان و بلندمدت و در دو وضعیت کاملاً ناپایدار و نیمه ناپایدار و نوسانی میان این دو وضعیت هم در فرایند توسعه و هم بر دستاوردهای و هم بر وضعیت توسعه قابل تصور است.

موضوع بعدی عرصه‌های ناپایداری است. منظور از عرصه‌های ناپایداری مکان یا محل‌هایی است که ناپایداری در پیشرفت و توسعه عمدتاً در آنجا پدیدار می‌شود. منابع، تحقیق و توسعه و رهبری و مدیریت را اهم این عرصه‌ها می‌توان در نظر گرفت. مقوله آخر محیط ناپایداری است. اگر پیشرفت و توسعه در سطح کلان و ملی آن در نظر باشد، محیط خارجی را به ترتیب قرابت می‌توان کشورهای همسایه، منطقه، فرا منطقه، عرصه بین‌المللی و جهانی و محیط کشور را محیط داخلی در نظر گرفت. نمودار ذیل صورت‌بندی اشکال، محیط‌ها، عرصه‌ها، وضعیت‌ها و دوره‌های زمانی و نحوه وقوع ناپایداری در پیشرفت و توسعه را نشان می‌دهد:

نمودار ۱ صورت‌بندی اشکال، محیط‌ها، عرصه‌ها، وضعیت‌ها و دوره‌های زمانی و نحوه وقوع ناپایداری در پیشرفت و توسعه

ناپایداری در پیشرفت و توسعه	محیط‌ها		محیط داخلی		محیط خارجی	
	عوامل		عوامل انسانی		عوامل طبیعی	
	اشکال		ناپایداری فرایند		ناپایداری وضعیت	
	عرصه‌ها		منابع		تحقیق و توسعه	
	وضعیت‌ها		نیمه ناپایدار		نوسانی	
	دوره‌های زمانی		کوتاه‌مدت		بلندمدت	
	نحوه وقوع		ناگهانی		پیش‌بینی شده	
	شدت		قوی		ضعیف	

شایان ذکر است از نظر هستی‌شناختی و زمانی تا قبل از شکل‌گیری وضعیت، فرایند مقدم بر وضعیت است، ناپایداری هم در این مرحله صرفاً فرایندی است؛ لکن به محض پیدایش اولین دستاورد و محصول و بعد از آن شکل‌گیری وضعیت، ناپایداری دستاورد و وضعیت هم معنا می‌یابد که به معنی آغاز انواع جدیدی از فرایندهای معطوف به بقا و تداوم است. به عبارتی تا زمانی که فرایند پیشرفت و توسعه به تولید دستاوردی منجر نشده، مسئله، مهار ناپایداری فرایند است، اما با پیدایش اولین دستاورد، ناپایداری دستاورد و با افزایش دستاوردها و تغییر شکل محیط، ناپایداری وضعیت هم موضوعیت می‌یابد. مسئله بعدی محیط‌های ناپایداری است. پیشرفت و توسعه بدون محیط قابل تصور نیست. این محیط به داخلی و خارجی قابل تقسیم است. عوامل ناپایداری و عرصه‌های ناپایداری موضوعات بعدی است. در پیشرفت و توسعه عوامل و گاهی علل تابع شرایط و مقتضیات متنوع و از نظر اثرگذاری متغیرند، اما عرصه‌های ناپایداری موضوع اقدام و عمل است و از این رو تقریباً همه‌جا یکسان‌اند. عوامل مختلفی عرصه‌ها را تحت تأثیر قرار می‌دهند و می‌توانند از نظر منشأ داخلی و یا خارجی و انسانی و یا طبیعی باشند. عرصه‌های پیشرفت و توسعه هم در فرایند و هم در دستاورد و هم در وضعیت منابع، تحقیق و توسعه و رهبری و مدیریت را شامل می‌شود. منظور از منابع مجموعه قابلیت‌ها و ظرفیت‌های در دسترس همانند دانش، پول، خدمات، کالا و سایر سرمایه‌های مورد نیاز است که گردآوری و

تخصیص آن در زمان مقتضی برای موفقیت فرایند و همچنین رسیدن به دستاوردها و وضعیت پیشرفت و توسعه و پایدارسازی هر یک ضروری است (قیصری، ۱۴۰۲: ۳۲۰-۱۳۱۹).

منظور از تحقیق و توسعه مجموعه اقداماتی است که برای تولید و کاربری دانش و فناوری‌های نوین در بهینه‌سازی روش‌ها، فرایندها و تولید کالاها و خدمات که توسط بخش دولتی و غیردولتی انجام می‌شود. تحقیق و توسعه از ضرورت برنامه‌ها و اقدامات برای تداوم رشد و توسعه و پایدارسازی توسعه در ابعاد مختلف آن بخصوص در بعد اقتصادی آن است (Lederman and Maloney, 2003: 2, 5). منظور از مدیریت و رهبری مجموعه تدابیر و اقداماتی است که برای هدایت و راهبری فرایند توسعه از ایده تا دستاورد و وضعیت توسعه یافته به کار بسته می‌شود. رهبری و مدیریت از ابزارهای رسیدن به پایداری در توسعه است و اثربخشی رهبری در این مقوله علاوه بر خصائل رهبران و مدیران وابسته به زمینه‌های درونی و بیرونی عرصه‌های اقدام پیشرفت و توسعه است که در اغلب مواقع آشوبناک و فاقد اطمینان است (Islam Sifat, 2019:13, 2). نکته شایسته توجه که فهم و مهار ناپایداری را مشکل می‌کند، هم‌زمانی و تقارن ناپایداری در سه سطح فرایند و وضعیت و دستاورد در دو محیط داخلی و خارجی است. اگر ناپایداری در هر سه سطح توأمان شود، با توجه به وضعیت ناپایداری و طول دوره زمانی آن، ناپایداری خصلتی پیچیده و مرکب خواهد یافت و از ترکیب اشکال، وضعیت‌ها و دوره‌های زمانی، وضعیت‌های متعددی حاصل می‌شود که هر یک آثار و پیامدها و تمهیدات مهار خاص خود را خواهد داشت.

بنابراین آنچه در موضوع پیشرفت و توسعه اهمیت دارد این است که در شرایطی که ناپایداری وضعیتی پیچیده یافته و پویایی‌های محیط‌های داخلی و خارجی رو به افزایش است، چگونه می‌توان تداوم فرایند پیشرفت و توسعه و همچنین حفاظت از وضعیت و دستاوردهای حاصله را برای زمانی طولانی تضمین کرد؟

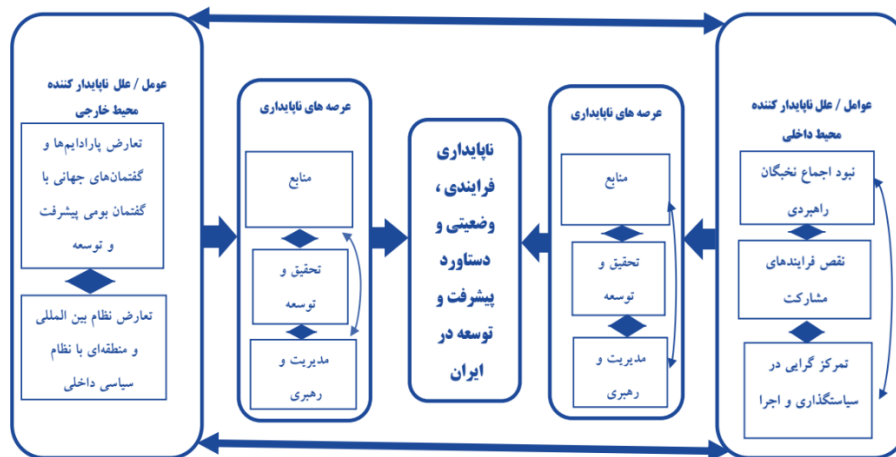
چارچوب نظری و الگوی تحلیل

بر اساس مباحث مطروحه در قسمت مفاهیم، رهیافت این پژوهش ملهم از رهیافت سیستمی و نظریه پویایی‌ها است. در نظریه عمومی سیستم‌ها، هر نظام دارای دو محیط داخلی و خارجی است و بر اساس نظریه پویایی‌ها هر نظام با سایر نظام‌های موجود و همچنین با عناصر درونی خود و در محیط‌های داخلی و خارجی در تبادل نیرو است. پایداری نظام‌ها به طور کلی و ویژگی‌ها و رفتار آن‌ها به صورت خاص تابع تعادل و تناسب میان نیروهای محیط داخلی آن‌ها از یکسو و نیروی نظام با سایر نظام‌های پیرامون یا محیط خارجی آن‌ها است. از این رو در وضعیتی از درهم‌تنیدگی نیروها در محیط‌های پیچیده و آکنده از رویدادها و حوادث غیرمنتظره، هر اقدامی در خصوص پایدارسازی از مسیر ادراک ناپایداری و عوامل موجود آن می‌گذرد (Beske-Janssen, Schaltegger, S, 2017:1, Gibson and et.al, 2005: 60).

علاوه بر پیچیدگی، پایداری و ناپایداری خصلتی زمینه‌ای هم دارد و عوامل موجد ناپایداری از یک زمینه به زمینه دیگر متفاوت است. به همین دلیل وضعیت ناپایداری و پایداری همه‌جا یکسان نیست. در برخی موارد سهم عوامل داخلی در ناپایداری بیشتر و در برخی موارد کمتر است به عنوان مثال در ناپایداری‌های پیشرفت و توسعه اثرات عامل نظم جهانی اقتصاد و سیاست، در کشوری که با آن تعارضی ندارد در قیاس با کشوری که در تعارض و یا تقابل با آن است یکسان نیست. همین‌گونه است در کشورهایی که میان نخبگان راهبردی آن بر سر گفتمان، برنامه‌ها و اقدامات پیشرفت و توسعه وفاق و هماهنگی وجود دارد و در کشوری که نخبگان در این موضوعات دچار تفرقه و تضاد هستند، نقش نخبگان در ناپایداری متفاوت است. اما در شرایط کنونی با توجه به پدیده جهانی‌شدن، وضعیتی از درهم‌تنیدگی عوامل داخلی و بین‌المللی و جهانی سرنوشت پایداری را تعیین می‌کند و در مقوله پیشرفت و توسعه در ایران، با نظر داشت به وضعیت جهانی‌شده بودگی ایران، پایداری و ناپایداری پیشرفت و توسعه متأثر از ترکیبی از عوامل داخلی و خارجی و روابط میان آن‌ها است. در اینجا فرض این است که ویژگی‌های ساختار نظام سیاست‌گذاری و اجرا در کشور، فرایندهای مشارکت، الگوی روابط درونی نخبگان

راهبردی، از میان عوامل داخلی و جایگاه و موقعیت ایران در نظام بین‌المللی و منطقه‌ای و گفتمان‌ها و پارادایم‌های جهانی پیشرفت و توسعه از میان عوامل خارجی از طریق اثرگذاری بر عرصه‌های ناپایداری، بیش از دیگر عوامل در ناپایداری پیشرفت و توسعه مؤثر است. هر کدام از این عوامل، نیرو و پویایی خاص خود را دارد که برآیند تعاملی این نیروها ناپایداری در پیشرفت و توسعه ایجاد می‌کند که سازکار عمل آن در مبحث مربوط به هر عامل بررسی خواهد شد. نمودار زیر به عنوان الگوی تحلیلی این پژوهش، روابط میان این عوامل و متغیرها را نشان می‌دهد.

مدل تحلیل و ترسیم روابط عوامل و متغیرهای ناپایداری پیشرفت و توسعه در ایران

۵- تشریح سازوکار اثرگذاری عوامل ناپایدار کننده بر پیشرفت و توسعه

الف) وضعیت واحد سیاسی در نظم بین‌المللی و منطقه‌ای

در شرایط کنونی روابط میان دولت‌ها در سطوح منطقه‌ای و بین‌المللی تابع الگویی از نظم نامتقارن و پیچیده است. در این گونه از نظم بر اساس وضعیت توزیع منابع و قابلیت‌های قدرت زاء، واحد یا قدرت مسلط، واحدهای همسو با واحد مسلط، واحدهای رقیب با واحد مسلط و واحد یا واحدهای مطرود و یا مغضوب واحد مسلط شکل می‌گیرد. ویژگی مهم این نظم‌ها که گرایش به ناپایداری را همواره در ذات آن تقویت می‌کند، وابستگی حساس

صورت‌بندی، روابط و قواعد نظم به شرایط و وضعیت متغیرهای مداخله‌گر در محیط داخلی واحدها به‌ویژه محیط داخلی واحد مسلط است. هرگونه تغییر اندک بخصوص از نوع پویایی‌های مختل‌کننده در محیط داخلی واحدها، برای واحدها و صورت‌بندی نظم-های مستقر، پیامدها و عواقب پیش‌بینی‌ناپذیر و اضطراب‌آور به همراه دارد. وقوع بحران-های بزرگ اقتصادی و یا سیاسی در واحدهای همسو و سپس در میان رقبا از عواقب این وضعیت است. فروپاشی الگوی نظم موجود از عواقب وخیم‌تر آن است (قاسمی، ۱۳۹۵: ۷۲، Louth, 2009: 161). از این رو، مدیریت ناپایداری در وضعیت کلی نظم و وضعیت درونی واحدهای آن دغدغه‌ی دائمی و اضطراب‌آور کلیه واحدها به خصوص واحدهای منتفع از وضع موجود از جمله واحد مسلط و واحدهای همسو با آن است.

اگر بروز ناپایداری برای واحدهای مسلط و همسو با واحد مسلط زیان‌بار است، بروز ناپایداری در نظم در هر سطح و عمقی که باشد، می‌تواند به کاهش فشارها و تغییر وضعیت واحدهای مطرود و مغضوب در نظم موجود منجر شود. وضعیت استقلالی پدید آمده برای آلمان شرقی، لهستان، مجارستان و دیگر کشورهای اروپایی و یا سایر جمهوری‌های تازه استقلال‌یافته که بعد از وقوع انقلاب کمونیستی و جنگ جهانی دوم به تصرف شوروی درآمده بودند، از نتایج فروپاشی روسیه شوروی به مثابه یکی از واحدهای مسلط نظم دو قطبی دوران جنگ سرد بود. در این وضعیت برای واحدهای با وابستگی متقابل به واحد مسلط، ناپایداری بیشتر وضعیتی و برای واحدهایی که وابستگی آن‌ها یک‌سویه است، ناپایداری هم‌فرایندی، هم‌دست‌آوردی و هم‌وضعیتی، یعنی از نوع مرکب آن، است. وضعیت کنونی افغانستان نمونه ناپایداری فرایندی و وضعیتی و دست‌آوردی در پیشرفت و توسعه و وقوع بحران اقتصادی جهانی سال‌های ۲۰۰۷-۲۰۰۸ ناشی از رکود بزرگ اقتصاد آمریکا (Boyle, 23/10/ 2020) و بحران سال ۲۰۲۱ در روابط کشورهای اروپایی بخصوص فرانسه با طرف‌های پیمان امنیتی انگلیس، آمریکا و استرالیا مشهور به «اوکس» که با بحران توزیع سوخت و مایحتاج عمومی در انگلستان همراه شد (یورونیوز فارسی، ۲۰۲۱/۰۹/۱۷، ۲۰۲۱/۰۹/۲۸)، وقوع و تداوم جنگ کنونی در اکراین و بحران مهاجرت برای کشورهای اروپایی نمونه‌های ناپایداری وضعیتی در پیشرفت و توسعه‌ی واحدهای با

وابستگی متقابل با آمریکا به عنوان واحد برتر نظم بین‌المللی موجود است که در اثر وقوع بحران اقتصادی و تغییرات مدیریت سیاسی در آمریکا همراه با بروز خطر جانشینی قدرت برتر آمریکا با قدرت نوظهور چین در نظم بین‌المللی موجود حادث شده است.

اما در شرایطی که قدرت مسلط و واحدهای همسو با آن توانایی وضع و تحمیل قواعد نظم را دارند، واحدهای معارض و ناهم‌سو وضعیت سختی را تجربه می‌کنند که از تحریم تا تهدید به مداخله نظامی و تجزیه سرزمینی را شامل می‌شود. وضعیتی که در همه حوزه‌های کشورهای و به خصوص در برنامه‌ها و اقدامات پیشرفت و توسعه ناپایداری ایجاد می‌کند. وضعیت کنونی کره شمالی، کوبا، ایران، روسیه در مقوله تحریم‌ها و اثرات آن بر ناپایداری پیشرفت و توسعه این کشورها قابل ذکر است.

بخش دیگر عوامل خارجی مربوط به نقش سازمان‌های جهانی و منطقه‌ای است که یکی از ابزارها و ملحقات نظم‌های منطقه‌ای و بین‌المللی موجود است. سازمان ملل و اکثر کارگزاری‌های آن؛ شورای امنیت سازمان ملل متحد، بانک جهانی، صندوق بین‌المللی پول، سازمان تجارت جهانی (WTO)، آژانس بین‌المللی انرژی هسته‌ای (IAEA)، و اتحادیه‌های بین‌الملل همانند اتحادیه اروپایی (EU)، و اتحادیه‌های منطقه‌ای همانند؛ کشورهای شورای همکاری خلیج فارس (GCC)، سازمان همکاری شانگهای (SCO)، نمونه‌هایی قابل ذکر هستند. نقش پایدارکننده یا ناپایدار کننده این سازمان‌ها بیشتر تابع شرایط بخصوص نظام‌های منطقه‌ای و بین‌المللی و همچنین مناسبات میان کشورهای عضو است و عملکرد این سازمان‌ها و اتحادیه‌ها تابع قواعد حاکم بر نظم‌های منطقه‌ای و بین‌المللی است. تلاش همه این اتحادیه‌ها و سازمان‌ها، همکاری در جهت پایداری برنامه‌های پیشرفت و توسعه‌ی اعضای آن بخصوص واحدهای مسلط در نظم‌های بین‌المللی و منطقه‌ای است (Bahatia, 01/ 09/2022). به عنوان مثال، تصمیمات برخی از کارگزاری‌های سازمان ملل همانند بانک جهانی، صندوق بین‌المللی پول، سازمان تجارت جهانی (WTO)، آژانس بین‌المللی انرژی هسته‌ای (IAEA)، در ناپایداری وضعیت پیشرفت و توسعه اکثر کشورهای عضو مؤثر است. نقش این سازمان‌ها که در تخصیص منابع و امتیازات تابع اراده‌ی قدرت‌های برتر بخصوص آمریکا است (Mosaddeq Ahmad, 2010: 108,

115, 112)، برای واحدهای ناهم‌سو با نظام بین‌الملل همواره ناپایدار کننده است. از میان اتحادیه‌های منطقه‌ای هم وضعیت اتحادیه اروپایی، پیمان شانگهای و شورای همکاری خلیج فارس قابل ذکر است که تابع اراده واحدهای مسلط در این اتحادیه‌ها یعنی چین و روسیه و عربستان سعودی عمل می‌کنند و تصمیمات آن‌ها در سطوحی پایین‌تر بر پایداری و ناپایداری پیشرفت و توسعه اعضای آن‌ها مؤثر است (Louka, 2020: 242).

ب) الگوی روابط درونی نخبگان راهبردی

اما در خصوص نیروهای پایدارکننده و ناپایدارکننده داخلی مهم‌ترین نقش از آن نخبگان راهبردی کشورها است. افرادی که از یک یا چند منبع قدرت از نوع احترام و منزلت اجتماعی و یا اقتصادی همانند سرمایه و وجوه نقدی و یا فرهنگی همانند ایده و اندیشه و تفکر و یا آثار هنریو یا قدرت رسمیه‌م‌چون استقرار در مقامات تقنینی، اجرایی، سیاست‌گذاری، رهبری احزاب سیاسی و یا از نوع رسانه‌ای و یا از مرجعیت دینی برخوردار هستند، جزء نخبگان راهبردی محسوب می‌شوند (قیصری، ۱۳۸۸: ۳۱، ۴۱، ۴۲؛ 1, Denord, 2020: 9, Suleiman, 1978: 9, Milner, 2015: 39, 10).

این نخبگان از این جهت راهبردی هستند که توانایی اثرگذاری بر امور عمومی را در سطح ملی دارند و عملاً رهبری و مدیریت فرایند پیشرفت و توسعه را بر عهده دارند و آنچه در ایفای این نقش مهم اهمیت دارد، این است که عامل اصلی پیشرفت و اقتدار و ضعف و زوال ملت‌ها و تمدن‌ها از آن نخبگان راهبردی و تصمیمات و الگوی روابط درونی آن‌ها یعنی وفاق و همگرایی و یا تفرقه و نزاع میان آن‌ها است. از آنجا که هر تصمیم و اقدامی برای پیشرفت و توسعه تغییراتی به همراه دارد و با هر تغییر وضعیت نخبگان راهبردی هم دستخوش دگرگونی می‌شود، از این رو نخبگان راهبردی مواضع یکسانی در مورد پیشرفت و توسعه ندارند. نخبگانی که تغییرات ناشی از پیشرفت را برای وضعیت خود زیان‌بار می‌دانند در برابر این گونه تغییرات مقاومت می‌کنند و اگر وفاقی میان نخبگان خواهان پیشرفت و نخبگان مخالف در مورد برنامه‌ها و اقدامات مرتبط صورت نگیرد، برنامه‌های پیشرفت و توسعه دچار ناپایداری می‌شود. حوزه‌های نبود وفاق در حوزه پیشرفت و توسعه بیشتر در تصور و ترسیم وضع مطلوب و چگونگی رسیدن به آن نمود

می‌یابد. ایده‌ها و گفتمان‌های توسعه که مختصات این وضع را توصیف و تبیین می‌کنند از عرصه‌های نزاع نخبگان راهبردی است. در جوامعی که نخبگان راهبردی وفاق ارزشی و هنجاری ندارند، گفتمان‌های توسعه در وضعیت رقابتی باقی می‌مانند و در نتیجه بر سر غایات، اهداف، برنامه‌ها و اولویت‌ها و سیاست‌گذاری پیشرفت و توسعه منازعات سختی جریان می‌یابد. در این جوامع حتی موضوعات زیرساختی مرتبط با بقای فیزیکی جامعه همانند امنیت و دفاع نیز موضوع نزاع می‌شود. این در حالی است غلبه بر معضلات ساختاری و ناپایداری‌های پیشرفت و توسعه بیش از هر چیز وابسته به وفاق نخبگان راهبردی و پرهیز آن‌ها از قطبی‌سازی جامعه است. اهمیت این موضوع به حدی است که اگر، فقدان وفاق و نزاع نخبگان به بی‌ثباتی در حکومت بینجامد، ممکن است به ناپایداری وضعیتی در پیشرفت و توسعه یعنی نابودی دستاوردهای تمدنی ملت‌ها بیانجامد (قیصری، ۱۳۸۸: ۵۰-۴۷، Mashali, 2012: 777-78، Svensson, 2005: 36-3).

ج) وضعیت گفتمان داخلی و گفتمان جهانی پیشرفت و توسعه

گفتمان پیشرفت و ماهیت آن و انطباق یا نامنطبق بودن آن با گفتمان‌های جهانی پیشرفت، علاوه بر اینکه از عوامل نزاع میان نخبگان راهبردی است به عنوان یک عامل مستقل هم دارای اهمیت است. نظامی از معانی و ایده‌های مرتبط با پیشرفت و توسعه که در فضای روشنفکری و عمومی جامعه در مقطعی از زمان تسلط می‌یابد و به سیاست‌ها و برنامه‌های پیشرفت جهت می‌دهد، گفتمان پیشرفت نامیده می‌شود. در کشورهای پیشرفته این ایده‌ها بر محور «پیشرفت» و اخیراً بر محور «توسعه پایدار» و در سایر کشورها نوعاً بر محور «توسعه» سامان‌دهی می‌شوند. «صنعتی شدن»، «دولت رفاهی»، «تعدیل ساختاری»، «جهان‌گرایی»، «آزادسازی»، «مقررات زدایی» (Hentte, 2008:4-6, Sapkuta and Tharu, 2016: 17) و «پایداری»، «مشارکت»، «تنوع»، «عدالت»، «آزادی» (Ziai, 2016:3,12,15) «خودکفایی»، «محرومیت‌زدایی» و «مقاومتی شدن»، برخی از این ایده‌ها است.

گفتمان‌های ملی پیشرفت و توسعه گاه با گفتمان‌های جهانی‌شده پیشرفت و مفاهیم و مقولات و رویکردهای آن هماهنگ و گاه در تعارض و یا در فقدان تناسب با آن است.

این وضعیت برای کشورهایی که با معضل ناپایداری مزمن ناشی از تزلزل در استقلال سیاسی و حاکمیت ملی و سرزمینی مواجه‌اند، بیشتر آشکار می‌شود. برای این کشورها مسئله این است در جهانی که قواعد پیشرفت و توسعه و مختصات وضع پیشرفته و توسعه‌یافته در قالب ساختارهای اجبارآمیز توسط قدرت‌های بزرگ طراحی و گفتمان سازی می‌شود، چگونه می‌توان گفتمان پیشرفتی را منطبق با نیازها و مختصات بومی این کشورها مفهوم‌سازی کرد و به اجرا گذاشت که بتوان از دستاوردهای آن حراست کرد و وضعیت پیشرفته مطلوب و پایداری را ایجاد کرد؟ در این کشورها هرگونه تلاش در جهت گرایش به استقلال و بومی‌سازی پیشرفت و توسعه با لبه سخت قدرت در نظام جهانی موجود و منافع واحدهای مسلط آن، که کاملاً مراقب تداوم نظم‌های منطقه‌ای و بین‌المللی استقرار یافته هستند، برخورد می‌کند. وضعیتی تناقض‌آمیز که یک رویه آن ماندن در نظم موجود و پذیرش موضع وابستگی و تحمل هزینه‌های ناشی از این وضعیت است و روی دیگر که گرایش به استقلال و وارد شدن به مدار تنبیه و مجازات این واحدها، از اشغال نظامی تا تجزیه، تحریم و انزوا است. در هر صورت چه پذیرش وضعیت وابستگی و در صورت موفقیت رسیدن به توسعه وابسته و چه در پیش گرفتن رهیافت استقلالی پیشرفت و توسعه در عمل با چالش‌های ناپایدار کننده خاص هر یک مواجه است.

(د) فرایندهای مشارکت عمومی و ناپایداری در پیشرفت و توسعه

مشارکت در لغت به معنای «با هم شریک شدن»، «انبازی»، «حصه‌داری» و «بهره‌برداری» به کار رفته است و با واژگان «همکاری»، «خودیاری» و «تعاون» قرابت معنایی دارد، اما از نظر اصطلاحی و در ادبیات پیشرفت و توسعه مشارکت یا به مثابه ابزاری برای رسیدن به اهدافی مشخص از طریق به خدمت گرفتن دیگران است و یا اینکه اساساً مشارکت فی‌نفسه ارزش محسوب می‌شود و در برنامه‌های عمومی لازم است، ملحوظ شود (Rocheleau and Slocum; 1995: 18-19، قیصری، ۱۳۹۸: ۳۴، ۳۶).

ظهور مفهوم مشارکت نشانه تغییر پارادایمی و ناکامی الگوهای رشد که توأم با رهیافت‌های آمرانه و سیاست‌گذاری از بالا که در آن جایگاهی برای مشارکت شهروندان و ذینفعان در اتخاذ تصمیمات، برنامه‌ریزی و اجرای برنامه‌ها در توسعه نبود، به الگوهای

نوین توسعه مشارکتی است. شهروندان کلیه افراد بدون نظر داشت تمایزات اجتماعی، مذهبی، و علایق سیاسی و در معنایی وسیع‌تر به ساکنان هر محل اعم از روستا، شهر، استان و یا کل کشور و مردم عادی را شامل می‌شود و منظور از ذی‌نفعان شامل تمامی طرف‌هایی است که به نحوی علاقه‌مند به و یا متأثر از تصمیمات و برنامه‌های پیشرفت و توسعه‌ی حکومت‌ها هستند و نوعاً شامل نهادها و سازمان‌ها اعم از دولتی و غیردولتی از جامعه مدنی، دانشگاهیان، رسانه‌ها و بخش خصوصی می‌شوند. بخش نخست عموم سازمان نیافته و بخش دوم عموم سازمان یافته تعریف شده است (OECD Guidelines for Citizen Participation Processes, 2022: 13, Standards of Public Participation, 2008: 17) و منظور از فرایند در زمینه مشارکت عمومی، مراحل یا اقدامات نظام گونه‌ای است که برای طراحی، اجرا، نظارت و ارزیابی سیاست‌های عمومی برداشته می‌شود. این مراحل سطوح مختلفی از آماده‌سازی برنامه، صورت‌بندی کردن سیاست و اجرای آن تا ارزیابی و نظارت بر سیاست‌ها و اقدامات مقامات حکومت دارد (Nugroho, 2024:100). اینکه این فرایندها شامل چه اقداماتی می‌شوند دیدگاه‌های متفاوتی وجود دارد. «آرنستین» اقدامات مشارکتی را در قالب استعاره نردبان در سه سطح کلی نبود مشارکت، مشارکت نمایشی و مشارکت واقعی مقوله‌بندی کرده و اهم مراحل آن را آگاه شدن، مشورت، شراکت و کنترل شناسایی کرده است (Arnestein, 2019: 26).

«بایوشاپ» و «دیویس» در پژوهشی با بررسی ادبیات این حوزه به گونه‌شناسی پنج مرحله‌ای شامل مشورت، شراکت، رجوع به محاکم برای اعتراض و دادخواهی، گزینش به‌مثابه مشتری، و کنترل رسیده‌اند. در «راهنمای فرایندهای مشارکت شهروندان سازمان توسعه و همکاری اقتصادی (OECD)» اقدامات این فرایند در سه مرحله «اطلاع‌رسانی»، «مشاوره گرفتن» و «درگیر شدن» خلاصه شده است (OECD, 2022:14) برای پرهیز از تطویل مباحث نظری و با توجه به الزامات موضوع مقاله، مقوله‌بندی OECD برای مقصود کفایت دارد. در این مقوله‌بندی اطلاع‌رسانی مرحله اولیه مشارکت عمومی است که در آن مقامات حکومت در صورت نیاز و یا به صورت ابتکاری، یک‌سویه اطلاعات مورد نیاز در مورد اقدامات و برنامه‌های عمومی را در اختیار ذینفعان می‌گذارند. در مرحله دوم، روابط دوسویه مقامات حکومت با ذینفعان برقرار می‌شود. در این مرحله ذینفعان بازخورد

تصمیمات در خصوص موضوعاتی که قبلاً در مورد آن اطلاع‌رسانی شده و همچنین در مورد فرایندهای مرتبط و نتایج مورد انتظار از آن موضوعات رابه مقاماتارائه می‌دهند و مقامات هم به‌نوبه خود بازخوردشان را به ذینفعان ارائه می‌دهند. بنا به اقتضای هر یک از این مراحل کارگزارانی از دو بخش حکومتی و عمومی نقش‌آفرینی می‌کنند (معمار، ۱۳۸۷: ۲۴۵-۲۴۸). بر این اساس، به نتیجه رسیدن برنامه‌های عمومی حاصل فرایندهای متنوعی است و هر یک از این فرایندها به مثابه سازکاری است که در تعبیه آن حکومت‌ها نقش اصلی را دارند و از این طریق شهروندان را مستقیماً در تصمیم‌گیرهای عمومی وارد می‌کنند. این سازکارها، تحقق‌بخش و تسهیل‌کننده مشارکت ذینفعان و شهروندان در تصمیماتی است که در مورد سرنوشت آن‌ها اتخاذ می‌شود. ضعف در این فرایندها به این معنی است که شهروندان و ذینفعان فرصت و توان اندیشیدن در راه‌یابی برای پیشرفت و توسعه را با بهره‌گیری از تجربیات، دانش و مهارت‌های موجود خود در طراحی و اجرای برنامه‌های پیشرفت ندارند (Mohamad Ali and Arifin, 2019: 32) در صورتی که از پیامدهای این رویکرد، پاسخگویی به نیازها در برنامه‌ها و احساس استقلال و خوداتکایی و مسئولیت‌پذیری اجتماعات محلی در مورد مسائل مربوط به پیشرفت و توسعه و پایداری در برنامه‌ها و اقدامات مرتبط است (Mubita and et.al, 2017: 238).

ویژگی نظام‌های سیاسی مردم‌سالار این است که شهروندان و ذی‌نفعان از مراحل آغازین این فرایندها یعنی انتخاب کارگزار تا اجرا، نظارت و بازبینی و یا توقف برنامه‌های عمومی و غیر آن مشارکت دارند. یکی از دلایلی که امروزه بر گشایش مسیرها به روی مشارکت همگانی در فرایندها و مراحل تصمیم‌گیری در امور عمومی تأکید می‌شود این است که حکومت‌ها اطلاعات کافی از وضعیت مردمی که امور آن‌ها را مدیریت می‌کنند، ندارند. در بسیاری از امور تصمیمات حکومت‌ها مبتنی بر شناخت ناقص مسائل و معضلات است و به همین دلیل اثر چندانی بر حل و فصل معضلات پیچیده و سرکش اجتماعی ندارد (Exley, 2020: 2-3). این رویه عوارض زیادی دارد؛ تخصیص نابجای منابع نوعاً محدود، نادیده گرفتن آثار و پیامدهای ناخواسته و نادیده‌ی اجرای سیاست‌ها و پیچیده و

لاینچل شدن معضلات و در نتیجه کاهش اعتماد مردم به نهادهای حکومتی و ناپایداری در فرایندها و دستاوردهای پیشرفت و توسعه. از این رو است که حکومت‌ها به سیاست‌گذاری مشارکتی رو آورده و برنامه‌هایی را برای تمرکززدایی به اجرا گذاشته‌اند (Exley, 2020: 2-3).

د) تمرکزگرایی و ناپایداری در پیشرفت و توسعه

اساساً امور اداری کشورها توسط مقامات ذی‌صلاح بر اساس ضوابط و مقررات قانونی و یا عرف‌های پذیرفته‌شده تمشیت می‌شود. صلاحیت، اختیار قانونی مقام اداری برای انجام وظیفه در تمشیت امور است. این اختیار مطابق قانون یا کامل است و یا محدود. در اختیار کامل یا تام، مقام اداری در تمام امور و تمام مراحل لازم برای تمشیت امور مجاز به تصمیم‌گیری است. این گونه از اختیار تنها در نظام‌های سیاسی استبدادی مشاهده می‌شود. در نظام‌هایی که قوا در آن تفکیک شده، اختیار تام مقام اداری محدود به اموری است که قانون معین کرده است. اما در اختیار محدود مقام اداری، مطابق دستورالعمل‌های ابلاغی مقامات مافوق، در اموری مشخص و گاه تا مراحل معینی از تمشیت امور مجاز به تصمیم‌گیری است و در بسیاری از امور و یا مراحل تمشیت آن نیازمند کسب تکلیف از مقام اداری مافوق است. این ویژگی در نظام‌های اداری متمرکز و دولت‌های بسیط شایع است. آنچه در تمشیت امور در این گونه از نظام‌ها معمول است، اساساً از مقوله تفویض اختیار است، خواه از گونه صلاحیت تام و یا صلاحیت محدود باشد. در این گونه نظام‌ها مقامات مرکزی حکومت دارای صلاحیت جامع در تصمیم‌گیری هستند و سایر مقامات در محدوده‌ای که این مقامات و یا قوانین و عرف‌های اداری موجود تعیین می‌کنند، صلاحیت تصمیم و اقدام دارند.

اما در نظام اداری نامتمرکز، صلاحیت‌ها میان مقامات مرکزی و محلی توزیع شده است. در این نظام‌ها مقامات محلی، به جز در مواردی که توسط قانون حکومت مرکزی مشخص شده، در تمشیت اغلب امور اختیار تام دارند. فدرالیسم نمونه ایده‌آل حکومت غیرمتمرکز است. وجه اصلی عدم تمرکز «اداره امور محل به وسیله خود مردم محل است و سپردن کارهای مردم به مردم پایه اصلی عدم تمرکز را شکل می‌دهد» و تمرکززدایی

مجموعه اقدامات برای کاستن از اختیارات مقامات مرکز برای افزایش اختیار اداره امور هر محل به وسیله مردمان محل است. تمرکززدایی که به معنی اعطای اختیارات و قدرت به سطوح پایین تر قدرت نسبت به قدرت مرکزی است در سه گونه سیاسی، اداری و مالی اعمال می شود. در گونه سیاسی مقامات اداره امور محلی، اهل محل و منتخب مردم محل هستند و تابع سلسله مراتب نظام اداری نیستند. در گونه اداری سازمان اداری تشکیلات غیرمتمرکز دارای ساختار خاص خود بوده و اقتدار لازم برای طراحی و اجرای سیاست-گذاری در امور محل را دارا هستند و در گونه مالی تشکیلات غیرمتمرکز دارای بودجه مخصوص به خود بوده خواه این بودجه از طریق تخصیص منابع مالی از مرکز به تشکیلات و خواه از طریق اخذ مالیات و یا از دیگر منابع درآمد در محل حاصل شده باشد. در هر صورت، تشکیلات اداری محل اختیار هزینه این درآمدها را به صلاحدید خود دارد. البته در همه این موارد استقلال تشکیلات و مقامات محلی به دور از نظارت مقامات مرکزی حکومت نیست و قوانین کشور محدوده استقلال و عمل این سازمانها و مقامات آن را تعیین می کند (ابوالحمد، ۱۳۴۹: ۱۴، Spina, 2013:449, Triesman, 2007:28, Lago, 2021: 1).

اساساً تمرکزگرایی معضل تصمیم گیری در دولت ها و حکومت های بسیط است و دولت های مرکب (فدرال) در این بعد معضل چندانی از حیث ناپایداری پیشرفت ندارند. اما تمرکززدایی در موضوع از دو جهت اهمیت دارد؛ یکی از جهت دموکراسی و بعد سیاسی پیشرفت و دیگری از جهت کارایی و پرهیز از هدر رفت منابع و افزایش بهره وری. وقوف به نیازها و امکان بهره گیری از ظرفیت های موجود در محل و اولویت بندی و تخصیص و هدایت منابع به نیازها و معضلات توسط مردم و مقامات محل از مقامات مرکزی حکومت بیشتر است. از این رو، مدیریت امور محلی و سپردن امور مردم محل به خودشان از طریق مشارکت در انتخاب مقامات محلی و وضع قوانین در محدوده امور محلی، از عوامل پایدارکننده مردم سالاری و کشورداری مطلوب در ابعاد مختلف آن دانسته شده است (حبیب نژاد، ۱۳۸۸: ۱۱۲ و ابوالحمد، ۱۳۴۹: ۱۵-۱۶، Amosa, 2010:6).

روش و رهیافت پژوهش

موضوع بحث این پژوهش، اساساً در حیطه مطالعات سیاست گذاری برای پیشرفت قرار می گیرد. سیاست گذاران، اندیشمندان و پژوهشگران و همچنین مؤسسات و مراکز ملی و جهانی درگیر در اجرا و عمل پروژه های پیشرفت فعالان اصلی این حوزه هستند. با اینکه بحث در این موضوع بیشتر تلاشی نظری و پژوهشی آکادمیک است، اما ارزش محور و راهبردی نیز هست. به عبارتی پرسش در موضوع پیشرفت و توسعه با ارزش ها و جهان بینی ها و نگرش ها نسبت به امور و وضع ایده ال و مطلوب مرتبط است. این رهیافت در مطالعات توسعه با عنوان «خرد عملی در برنامه ریزی پژوهشی» Phrontic planning research شناخته می شود. در این رهیافت، علاوه بر دانش نظری و دانش فنی مربوطه به چگونگی و سازکار عمل متغیرهای مورد بررسی، به ارزش داوری و تصمیمات منجر به عمل متأثر از ارزش ها در مورد متغیرها هم توجه می شود (Flyvbjerg, 2002: 355). لذا در بعد نظری تلاش بر این بوده است که پس از تبیین ناپایداری و اثبات نسبت میان ناپایداری در فرایند، دستاورد و وضعیت، ارتباط میان عوامل داخلی و خارجی مرتبط و مؤثر بر ناپایداری پیشرفت و توسعه در پرتو الگوی نظری با روش انطباق مقولات نظری با اقدامات در اجرا و عمل مورد بررسی قرار گیرد. داده ها از کتاب ها و مقالات و سایر منابع منتشر شده در دسترس گردآوری شده است.

۶- وضعیت عوامل ناپایدار کننده پیشرفت و توسعه در ایران

الف) عوامل و متغیرهای ناپایدار کننده داخلی

فقدان اجماع نخبگان راهبردی

مقامات سیاسی، اندیشمندان، صاحبان سرمایه و ثروت، هنرمندان، فعالان رسانه ای، رهبران جناح ها و احزاب سیاسی، مقامات عالی رتبه نظامی، مراجع مذهبی و ورزشکاران مشهور عمده نخبگان راهبردی در ایران را شامل می شوند. تحولات عمده سیاسی اجتماعی تاریخ معاصر ایران نشان می دهد که نخبگان راهبردی ایران بر سر مسائل مربوط به پیشرفت و توسعه کشور، وفاق و هماهنگی و همکاری لازم را نداشته اند. موضوعات و مسائل مربوط

به جنگ و صلح، روابط با قدرت‌های بزرگ، حمایت از هم‌کیشان و همسایگان، تأسیسات تمدنی جدید، برنامه‌های پیشرفت و توسعه و نوسازی، قوانین، موضوعات فرهنگی و مذهبی، ماهیت حکومت و روابط و مناسبات قدرت، الگوها و روش‌های کشورداری، تقسیم و تسهیم مقامات و منابع کشور از مهم‌ترین عرصه‌های نزاعی میان نخبگان راهبردی در ایران در طول دوران تاریخ معاصر بوده است. تداوم و شدت این نزاع به حدی بوده است که گاه برخی از پژوهشگران اساساً «شخصیت»، نخبگان ایرانی را «ضد توسعه» توصیف کرده‌اند (عابدی اردکانی، ۱۳۹۳: ۱۴۵، شهرام نیا و اسکندری، ۱۳۸۸: ۹۲، Zonis, 1968: 355, 368).

در دوره جمهوری اسلامی نیز با وجود تأکیدات رهبران نظام سیاسی بر همبستگی، انسجام و اجماع نخبگان بخصوص نخبگان سیاسی (امام خمینی: ۱۳۵۸/۱۱/۲۸، ۱۳۶۷/۰۸/۱۰، آیت‌الله خامنه‌ای: ۱۳۸۲/۰۵/۱۵، ۱۳۹۱/۰۴/۲۴)، فرهنگ سیاسی نخبگان تغییر چندانی نکرده و سیاست در میان نخبگان اغلب مشغله‌ای خصمانه بوده و تلاش‌های صورت گرفته برای همکاری و سازش در اداره امور و مدیریت منازعات نخبگان، اغلب ناکام بوده است. در باب تبیین چرایی تداوم این معضل برخی بر این عقیده‌اند که نزاع و گریز از سازش برای نخبگان ایرانی راه‌حلی برای تأمین منافع آن‌ها بوده و به این علت نخبگان ایرانی فاقد انسجام ساختاری و ارزشی هستند (بشیریه، ۱۳۸۰: ۳۱، بشیریه: ۱۳۸۳). از نمودهای فقدان توافق میان نخبگان؛ «اختلاف شدید بر سر مقاصد، اهداف، راهبردها، سیاست‌ها و خط و مشی‌های اجرایی، عدول مرتب از برنامه‌های مدون [توسعه]...، تلقی‌های متفاوت از [پیشرفت] و توسعه [و] اختلافات بر سر مقدم بودن توسعه سیاسی بر توسعه اقتصادی»، همچنین در برداشت از مفاهیم و مسائلی همانند؛ «اصلاحات»، «توسعه سیاسی»، «جامعه مدنی»، «مردم‌سالاری»، حدود و ثغور «فعالیت سیاسی احزاب و گروه‌های سیاسی» بوده است (سریع‌القلم، ۱۳۷۳: ۲۰-۲۱، سریع‌القلم، ۱۳۸۹: یازده، ترابی، ۱۳۸۸: ۶، نوربخش و میرترابی، ۱۳۹۹: ۱۲۸-۱۳۰، رحمانی و همکاران، ۱۳۹۵: ۷۵). اختلاف بر سر اهداف و غایات دولت اسلامی (بازرگان، ۱۳۶۳: ۱۱۲)، ماهیت سرمایه‌دارانه یا سوسیالیستی اقتصاد کشور (احمدی امویی،

۱۱:۱۳۸۳)، بینش متفاوت در مورد التزام و اعتقاد به «فقاہت و اجتهاد» و «تعبد در برابر کتاب و سنت» و «برداشت‌های بینابینی از آن» (بهشتی، ۱۳۵۹/۴/۷)، نفی گفتمان‌های توسعه‌ای و رویه‌ها و سیاست‌های اجرایی دولت‌های قبلی توسط دولت‌های منتخب جدید (جعفرپور کلوری، ۱۳۸۹: ۲۳۰)، اختلاف در درون دولت‌ها در خصوص مسائل و موضوعات کلان سیاسی و اجرایی همانند؛ «استقراض خارجی»، «خصوصی‌سازی و سازکارهای اجرایی آن»، «سیاست‌های پولی و مالی از جمله سیاست‌های ارزی، سرمایه‌گذاری خارجی، سود بانکی و پیوستن به سازمان تجارت جهانی»، «اجرای پروژه‌های بلند پروازانه همانند آلومینیوم المهدی بندرعباس و نیشکر خوزستان و فولاد اسفراین» (ترابی، ۱۳۸۸: ۱۴، نوربخش و میرترابی، ۱۳۹۹: ۱۲۵، ۱۲۳، ۱۲۱)، قانون برنامه چهارم، محتوا و زمان‌بندی سند چشم‌انداز بیست‌ساله ایران ۱۴۰۴ (احمدی‌نژاد، ۱۳۸۶/۶/۱۲، مردوخ، ۱۳۹۳/۰۳/۳۱)، تشکیک در اساس برنامه‌ریزی منظم پنج‌ساله که «آیا تدوین برنامه جزء شئون دولت (قوه مجریه) است یا خیر؟»، استنکاف دولت از تدوین و تقدیم لایحه برنامه‌ی پنج‌ساله هفتم به مجلس در سال پایانی برنامه ششم توسعه، مقاومت دولت بر تقدیم لایحه‌ی متناسب برنامه ششم توسعه به مجلس و اعمال اصلاحات پیشنهادی مجلس با وجود ابلاغ سیاست‌های کلی برنامه ششم و تذکرات رهبری در خصوص تدوین لایحه این برنامه توسط دولت (لاریجانی، ۱۳۹۶/۲/۲۱، حاجی بابایی، ۱۳۹۶/۲/۲۱، گودرزی، ۱۳۹۹/۸/۲۴)، «اجرای قانون رسیدگی به دارایی مقامات، مسئولان و کارگزاران جمهوری اسلامی مصوب آبان ماه ۱۳۹۴ مجمع تشخیص مصلحت نظام» (علیزاده، ۱۳۹۸/۱۰/۲، جعفرملک، ۱۳۹۸/۹/۱۶)، مذاکره با آمریکا و موضوع برجام (موسویان، ۱۳۹۲/۱۱/۸، صالحی، ۱۴۰۰/۱/۱۸) و بحث دامنه‌دار پذیرش شروط کارگروه اقدام مالی (اف ای تی اف)، (سلیمی، ۱۴۰۳/۰۴/۰۷) و چگونگی مشارکت در مذاکرات هسته‌ای و تداوم و ترمیم توافق «برجام» و پیشنهاد مذاکرات جدید (لاریجانی، ۱۴۰۳/۰۹/۰۳) حتی برخی از موضوعات با ماهیت دفاعیایدئولوژیک (حاجی، ۱۴۰۳/۰۸/۲۹)، مذاکرات اخیر با آمریکا در عمان (روزنامه هم‌میهن، ۱۴۰۴/۰۱/۲۵) از جمله موضوعات نزاعی نخبگان راهبردی بوده است. معضل دیگر این است که نخبگان راهبردی این گونه از منازعات را

که اغلب ذات و ماهیتی پیچیده و تخصصی دارد و بدون اینکه دلایل این گونه امور روشن شود، آن را به سطوح اجتماعی و عرصه منازعات رسانه‌ای و افکار عمومی می‌کشانند و از این طریق بر ناپایدارهای موجود در برنامه‌های پیشرفت و توسعه می‌افزایند.

۲- تمرکزگرایی و ناپایداری توسعه

با اینکه در برخی از اصول قانون اساسی و در موادی از قوانین عادی و بندهایی از سیاست‌های کلی برنامه‌های توسعه کشور مفاهیم و مضامینی که بر تمرکززدایی در امور کشور دلالت دارد، مشاهده می‌شود، در عمل «توزیع فضایی و ساختاری قدرت سیاسی» در کشور متحول نشده است و ایران از نظر ساختار اداری، جزء کشورهای بسیط و متمرکز شناسایی می‌شود. در اصل ۶ قانون اساسی «امور کشور باید به اتکای آرای عمومی اداره شود از راه انتخابات: انتخاب رئیس‌جمهوری، نمایندگان مجلس شورای اسلامی، اعضای شوراها و نظایر این‌ها»، در اصل ۷، «شوراها، مجلس شورای اسلامی، شورای استان، شهرستان، شهر، محل، بخش، روستا و نظایر این‌ها از ارکان تصمیم‌گیری و اداره امور کشور» شناخته شده‌اند و در اصل ۱۰۰ قانون اساسی؛ «برای پیشبرد سریع برنامه‌های اجتماعی، اقتصادی، عمرانی، بهداشتی، فرهنگی، آموزشی و سایر امور رفاهی از طریق همکاری مردم با توجه به مقتضیات محلی»، «اداره امور هر روستا، بخش، شهر، شهرستان یا استان با نظارت شورایی به نام شورای ده، بخش، شهر، شهرستان یا استان صورت می‌گیرد که اعضای آن را مردم همان محل انتخاب می‌کنند». این اصل اساس ایده «عدم تمرکز» در حقوق عمومی در نظام جمهوری اسلامی است. از ارکان عدم تمرکز برخورداری از شخصیت حقوقی است. در قانون اساسی جمهوری اسلامی شوراها، ده، بخش، شهر، شهرستان و استان به عنوان سازمان‌هایی که اختیار «نظارت» در «پیشبرد سریع برنامه‌های اجتماعی، ... و سایر امور رفاهی»، «از طریق همکاری مردم» و «با توجه به مقتضیات محلی»، را دارند به رسمیت شناخته شده‌اند. به عبارتی قانون‌گذار بخشی از اختیارات حکومت مرکزی را که «نظارت» بر امور محلی است و تفصیل آن در قوانین و آیین‌نامه‌ها و مقرره‌های مربوطه آمده است، به این دسته از شوراها واگذار کرده است.

علاوه بر قانون اساسی، در قوانین عادی و از جمله قوانین برنامه‌های توسعه و برخی از آئین‌نامه‌های اجرایی این قوانین و همچنین در بندهایی از برخی سیاست‌های کلی ابلاغی، واگذاری اختیارات و وظایف مقامات مرکزی به مقامات محلی ذکر شده است:

۱- هماهنگی و همکاری استانداران با سازمان امور اداری و استخدامی برای فراهم شدن «موجبات تحقق» هر چه سریع‌تر «اجرای سیاست عدم تمرکز» و «تسریع در انتقال وظایف اجرائی مؤسسات و شرکت‌های دولتی به واحدهای استانی» (ماده ۲۱ تعیین وظایف استانداران و فرمانداران منصوب شورای عالی اداری ۱۳۷۷/۷/۲۸)،

۲- «تجهیز گزیده‌ای از شهرهای بزرگ در کشور به عنوان مراکز منطقه‌ای جهت تمرکززدایی و تفویض قسمتی از وظایف متعدد تهران به آن‌ها خصوصاً در زمینه خدمات برتر... و ایجاد مجموعه‌های عملکردی ... به منظور سازمان‌دهی فضایی مناسب پاره‌ای از فعالیت‌های مستقر در تهران و تقویت و تجهیز شهرهای کوچک منطقه جهت جذب رشد طبیعی شهر تهران»، (جزء ۲ بند ۳ ماده ۱۰ قانون برنامه اول توسعه مصوب ۱۳۶۸/۱۱/۱۱، اصلاحی ۱۳۹۹/۰۶/۱۹).

۳- در تبصره ۲ بند الف برنامه دوم توسعه؛ دولت موظف شده است در «اجرای سیاست‌های تمرکززدایی و افزایش نقش استان‌ها در اجرای برنامه‌های توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی»، موارد ذیل را در تنظیم لوایح بودجه سالانه به اجرا گذارد:

- تقدیم «بودجه استان‌ها شامل درآمدهای استانی، سهم هر استان از درآمدهای ملی و اعتبارات جاری و عمرانی در پیوست جداگانه‌ای همراه لایحه بودجه» (جزء ۱ بند الف)،
- درج «اعتبارات جاری» و «اعتبارات عمرانی استانی به تفکیک فصل در پیوست مذکور» (جزء ۲ بند الف)،

- واریز «درآمدهای ملی سهم استان‌ها از طرف خزانه‌داری کل به خزانه معین استانی» (جزء ۵ بند الف)،

- قابل‌مصرف شدن «اعتبارات جاری استانی» و «اعتبارات عمرانی» شهرستان‌های هر استان «پس از مبادله موافقت‌نامه بین دستگاه اجرایی استانی» و «دستگاه اجرایی محلی» با «سازمان برنامه و بودجه استان» (جزء ۶ و ۷ بند الف). از آنجا که واحدهای سازمان برنامه در استان‌ها

و شهرستان تابع سازمان مرکزی مستقر در مرکز هستند، گنجاندن این جزء در خصوص نحوه‌ی تخصیص اعتبارات جاری استانی و همچنین اعتبارات عمرانی شهرستان‌های استان در عمل به معنی بی‌اعتبار کردن فرایند تمرکززدایی است.

– حذف تدریجی «کلیه طرح‌هایی که ماهیت استانی دارند» از «فهرست طرح‌های ملی» توسط دولت (بند ب تبصره ۲).

۴- «کاهش تصدی‌ها» و «فراهم نمودن زمینه توسعه مشارکت مؤثر مردم، بخش خصوصی و بخش تعاونی در اداره امور» الزام دولت به اعمال «اصلاحات ساختاری» لازم در تشکیلات دولت در طول سال اول برنامه به نحوی که یکی از اصول آن «رعایت اصل عدم تمرکز در توزیع وظایف ملی و استانی و محدود نمودن وظایف و مأموریت‌های واحدهای ملی و ستادی به جنبه‌های اعمال حاکمیت، سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی کلان و هدایت و نظارت و واگذاری امور اجرایی به واحدهای استانی» باشد (بند «د» ماده ۲ قانون برنامه سوم توسعه).

۵- «تفکیک وظایف اجرائی از حوزه‌های ستادی وزارتخانه‌ها و محدود نمودن فعالیت حوزه‌های ستادی به اعمال حاکمیت و امور راهبردی (سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی و نظارت) و انتقال وظایف اجرایی به واحدهای استانی و شهرستانی» (ماده ۱، بند ۳ قسمت ب: شرح وظایف شورای عالی اداری، قانون برنامه سوم توسعه).

۶- «واگذاری بخشی از فعالیت‌های اجرایی دستگاه‌های دولتی به شوراهای اسلامی و دستگاه‌های محلی و مؤسسات و شرکت‌های غیردولتی» (جزء ۲ بند الف ماده ۱۳۷ قانون برنامه توسعه سوم) «این جزء از ماده ۱۳۷ در تاریخ ۱۴۰۰/۱۱/۱۰ منسوخ شده است.

۷- «شناسایی و واگذاری وظایف، امور و فعالیت‌های قابل واگذاری دستگاه‌های اجرایی به شهرداری‌ها و بخش غیردولتی با هدف رهاسازی دولت از تصدی‌های غیرضروری» (جزء ۵ بند ب ماده ۱ قانون برنامه سوم توسعه). این جزء و همچنین ماده ۱۳۶ متناظر آن در تاریخ ۱۴۰۰/۱۱/۱۰ منسوخ شده است.

۸- تقدیم طرح جامع تقسیمات کشوری به مجلس شورای اسلامی از سوی دولت، ظرف سال اول برنامه چهارم توسعه با «جهت‌گیری عدم تمرکز و تفویض اختیار به مدیران محلی

و تقویت نقش استانداران به عنوان نمایندگان عالی» (ماده ۷۳ قانون برنامه چهارم توسعه اصلاحی ۱۳۸۴/۰۴/۲۱).

۹- تأکید بر «انعطاف‌پذیری» و «عدم تمرکز اداری و سازمانی» در ارائه «خدمات کشوری» تأکید شده است (بند ۱۱ سیاست‌های کلی نظام اداری ابلاغی ۱۳۸۹/۰۱/۱۴).

۱۰- «سامان‌دهی نظام درآمد- هزینه‌ی استانی» «به منظور تمرکززدایی و افزایش اختیارات در جهت توسعه و عمران استان‌ها» (ماده ۱۷۹ قانون برنامه پنجم توسعه مصوب ۱۳۸۹/۱۰/۲۵).

۱۱- «کاهش حجم، اندازه و ساختار مجموع دستگاه‌های اجرایی» به «میزان پانزده درصد (۱۵٪) از طریق ... واگذاری برخی از وظایف دستگاه‌های اجرایی به شهرداری‌ها و دهیاری‌ها ... با تصویب شورای عالی اداری» و «سی درصد (۳۰٪) از اعتبارات تملک دارایی سرمایه‌ای کشور به شورای برنامه‌ریزی استان‌ها» (بند ح ماده ۷ و ماده ۲۸ قانون برنامه ششم ۱۳۹۶/۰۱/۱۶).

۱۲- تأکید بر:

- «ایجاد امکانات عادلانه و فرصت‌های برابر و رفع تبعیض ناروا در مناطق کشور» (بند ۱ جزء د سیاست‌های کلی آمایش سرزمین، ابلاغی ۱۳۹۱/۰۹/۲۱)،

- «افزایش سازمان‌یافته سهم مردم در امور کشور با توجه به سیاست‌های کلی مصوب در بخش «وحدت و همبستگی ملی»، «امنیت ملی» و «اقوام و مذاهب»» (بند ۲ جزء ب سیاست- های کلی آمایش سرزمین، ابلاغی ۱۳۹۱/۰۹/۲۱)،

- «اقدام در جهت تفویض اختیارات مناسب قانونی به سطوح منطقه‌ای و محلی با رعایت تمرکز امور سیاست‌گذاری و حاکمیتی» در سیاست‌های کلی آمایش سرزمین (بند ۳ جزء ب سیاست‌های کلی آمایش سرزمین، ابلاغی ۱۳۹۱/۰۹/۲۱).

۱۳- در سند ملی آمایش سرزمین مصوب ۱۳۹۹/۱۲/۱۱ شورای عالی آمایش سرزمین ابلاغی ۱۳۹۹/۱۲/۲۷ معاون رئیس‌جمهوری و رئیس سازمان برنامه و بودجه و رئیس شورای عالی آمایش سرزمین برای اجرای این سیاست‌ها در حوزه تمرکززدایی راهبرد «تمرکززدایی و تغییر الگوی شبکه شهری سرزمین از تک مرکزی به شبکه چندمرکزی و

چند سطحی» مصوب شده است (بند ۱۳ ماده ۴ سند ملی آمایش سرزمین). در این سند که سال ۱۴۲۴ به عنوان سال تحقق یافتگی مفاد سند تعیین شده، مقرر شده است که تمرکززدایی بر محور «تمرکززدایی فعالیتی» کلان‌شهرها و از جمله تهران با ایجاد «تعادل فضایی در سرزمین» از طریق «استقرار شهر / منطقه‌ها» و «استقرار خدمات سطح یک» در «منطقه شهری» و نه در «کلان‌شهر»، محقق شود (ماده ۵ و راهبردهای شماره ۱۵۲، ۱۵۳، ۱۵۶، ۱۵۷ سند ملی آمایش سرزمین). در حوزه مشارکت شهروندان و تمرکززدایی از تصمیم‌گیری در امور «حکروایی انسجام بخش و مدیریت یکپارچه سرزمینی» (راهبرد شماره ۲۳۰ سند) و افزایش اختیارات استان‌ها «در سیاست‌گذاری و تصمیم‌گیری در خصوص مسائل اجتماعی و فرهنگی» مجاز شمرده شده (راهبرد ۲۲۳) و «افزایش پاسخگویی و مسئولیت‌پذیری نهادهای دولتی و حاکمیتی در مسائل اجتماعی و فرهنگی» (راهبرد شماره ۲۲۰ سند) و در حوزه مشارکت عمومی در امور محلی، سند بر «توانمندسازی اجتماعات محلی» و مشارکت دادن مردم در «فرایندهای تصمیم‌سازی و اجرای برنامه‌های توسعه» تأکید کرده است (راهبرد شماره ۲۲۶ سند). این سند که در دوره دولت آقای روحانی تهیه شده، علاوه بر اینکه امور آن کاملاً تمرکز گرایانه است، نه در آن دولت و نه در دولت‌های بعدی اجرای آن در دستور قرار گرفته است.

۱۴- در ماده ۱۰۵ قانون برنامه هفتم ذیل فصل ساختار دولت، «مبثنی بر نقش دولت در سیاست‌گذاری و تنظیم‌گری و کاهش تصدی‌گری»، نسبت به «تصدی‌های قابل واگذاری به استان‌ها و شهرستان‌ها» و «شهرداری‌ها» با «پیشنهاد شورای عالی استان‌ها» اقدام شود (زیر جزء ۳-۳ و ۳-۴، جزء ۳، بند الف ماده ۱۰۵ قانون برنامه هفتم مصوب).

این‌ها مستنداتی از اسناد حقوقی الزام آور مصوب برای کاستن از درجات تمرکزگرایی موجود در سیاست‌گذاری و اجرا در کشور است. آنچه تاکنون در عمل رخ داده این است که «تمرکزگرایی سیاسی» به «تمرکزگرایی همه‌جانبه» در «نظام برنامه‌ریزی و مدیریت کشور» و «دستوری» شدن برنامه‌های پیشرفت و توسعه انجامیده است که در آن مناطق و نواحی در تصمیم‌گیری و تدوین برنامه‌ها فاقد نقش، اما در اجرای برنامه‌ها نقش اصلی را دارند. از آثار این وضعیت «تدوین راهبردها و سیاست‌های کلان اقتصادی- اجتماعی و

بی‌توجهی به ابعاد فضایی و مکانی برنامه‌ها» بوده که در جای خود باعث تجمع امکانات و فعالیت‌ها در مرکز کشور، افزایش نابرابری‌های منطقه-ای و پیدایش قطب‌های توسعه‌یافته‌تر و تراکم جمعیت در نقاطی از کشور و «ناهمگونی اکولوژیک شهری و ناپایداری‌های امنیتی» در مرکز آن، تهران، و ناپایداری در پیشرفت و توسعه کشور شده است. (رفعیان و همکاران، ۱۳۸۷: ۱۰ و رفعیان و همکاران، ۱۳۸۶، خندقی و دهقانی، ۱۳۸۹: ۱۸۰، لطیفی و بساطیان، ۱۳۹۱: ۱۲۵، ۱۲۸، ملکی و آقامحمدی، ۱۳۹۴: ۶۳، ۶۴، یاسوری و همکاران، ۱۳۹۴: ۳۳۲، فروغی ابری، سهامی، ۱۳۹۵: ۱۱۷، زرشکی و جلالی، ۱۳۹۶: ۱۰۲، ۱۰۱، قالیباف، ۱۳۹۶: ۴۶، ۲۰، ۱۹، گلستانی و همکاران، ۱۳۹۸: ۳۸، ۴۰، امید، ۱۳۹۲: ۱۱۳-۱۳۶).

نقص فرایندهای مشارکت

موضوع مشارکت در فرایندهای سیاست‌گذاری در قانون برنامه چهارم توسعه مورد توجه واقع شده است، «توسعه مشارکت همه‌جانبه همه ایرانیان بر اساس حق برابر شهروندی، در نظام تصمیم‌سازی، تصمیم‌گیری و مدیریت اجرایی کشور» (بند ج ماده ۱۱۹ قانون برنامه چهارم توسعه). و در این زمینه بر «تقویت نهادهای مدنی و احزاب در کشور» تأکید شده است (بند د ماده ۱۱۹ قانون برنامه چهارم توسعه). آنچه در مورد این فرایندها در نظام جمهوری اسلامی قابل ذکر است، نامتوازن بودن مشارکت ذینفعان در فرایندها هم در بعد سیاسی و هم در بعد عمومی مشارکت است. پ

در بعد سیاسی مشارکت که عمدتاً در انتخابات یعنی انتخاب کردن و انتخاب شدن و تشکیل و مشارکت در احزاب و دیگر گروه‌های سیاسی و تشکیل اجتماعات سیاسی نمود دارد، این وضعیت قابل مشاهده است. به عنوان مثال اگرچه تقریباً برای همه واجدین شرایط، امکان رأی دادن در انتخابات وجود دارد، اما برای استیفای حق انتخاب شدن برای تصدی مقامات از همان مرحله آغازین انتخابات یعنی ثبت نام برای نامزدی تصدی مقام موانع متعدد سر برمی آورند و علاوه بر محروم شدن کثیری از رأی‌دهندگان برای تصدی برخی از مقامات در همان مرحله اول (ماده ۳۵ قانون انتخابات ریاست جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۶۴/۰۴/۰۵ و ماده ۱۱ قانون انتخابات مجلس خبرگان رهبری مصوب

۱۴۰۲/۰۷/۰۵)، برای سایرین هم موفقیت در رسیدن به مراحل پایانی چندان آسان نیست (قیصری، ۱۴۰۲: ۳۱۸، ۳۳۳). از سوی دیگر و در بعد عمومی مشارکت که بیشتر ناظر برای مشارکت شهروندان و ذینفعان در مراحل مختلف سیاست‌گذاری از شناسایی معضلات تا تهیه و تدوین و اجرای برنامه‌های و نظارت بر تصمیمات و سیاست‌های اتخاذ شده است، ناهماهنگی مشاهده می‌شود. این وضعیت در تصمیم‌گیری و سیاست‌گذاری در امور روستاها و محلات و شهرهای کوچک از کلان‌شهرها و امور ملی مطلوب‌تر است. در کلان‌شهرها و سطوح ملی کارگزاران کمتر خود را متعهد به مداخله دادن شهروندان و یا ذینفعان در امور می‌دانند. با اینکه شوراها در اتخاذ تصمیمات مربوط به امور شهر و نظارت بر رفتار شهرداران دارای نقش هستند، اما مداخله و اثرگذاری چندانانی در تصمیمات سایر مقامات ندارند. به عنوان نمونه ماده ۹۴ قانون تشکیلات، وظایف و انتخاب شوراهای اسلامی کشور و انتخاب شهرداران مصوب ۱۳۷۰/۰۳/۱۰، الحاقی ۱۳۸۶/۰۸/۲۷ نمایندگان شوراها از حضور در «کمیته برنامه‌ریزی شهرستان» که تصمیمات اساسی مربوط به مدیریت امور و برنامه‌های شهرستان در آن صورت می‌گیرد، منع شده‌اند. مطابق این ماده؛ «استانداران، فرمانداران و بخشداران موظف‌اند در کلیه شوراها و کمیته‌های تخصصی مرتبط با وظایف شوراها (به‌جز کمیته برنامه‌ریزی شهرستان) که در سطح منطقه تشکیل می‌دهند از نماینده شوراهای بخش، شهر، شهرستان و استان به عنوان عضو ناظر جهت شرکت در جلسات دعوت به عمل آورند».

نکته دیگر در ضعف مشارکت در ارتباط میان نمایندگان با انتخاب‌کنندگان در حوزه‌های انتخابیه در شهرهای بزرگ است. در این حوزه‌ها نمایندگان شوراهای شهر و نمایندگان مجلس شورای اسلامی، ارتباط مؤثر و چهره به چهره نمایندگان با شهروندان در حوزه‌های انتخابیه شهرستان‌های کوچک‌تر را ندارند. این ارتباط در مورد مقامات قوه مجریه و یا مقامات سایر شوراهای تصمیم‌گیر همانند شورای عالی انقلاب فرهنگی و مجمع تشخیص مصلحت نظام و شورای عالی امنیت ملی کمتر است. تصمیم‌گیری‌ها در این شوراها نوعاً بر اساس رأی کارگزاران آن‌ها صورت می‌گیرد و مشارکت شهروندان و ذینفعان در مراحل مختلف آن از انتخاب موضوعات و تا اجرا و نظارت بر آن‌ها بسیار

اندک است. به عنوان نمونه در «آیین نامه ستاد راهبری اجرای نقشه جامع علمی کشور» مصوب شورای عالی انقلاب فرهنگی که وظیفه آن «تهیه و تصویب و ابلاغ سیاست‌های اجرایی، طراحی سازوکار تحقق اهداف نقشه و فرهنگ‌سازی و اصلاح ساختارها و فرآیندهای مربوطه، هماهنگی و انسجام بخشی در اجرای نقشه جامع علمی و نظارت بر حسن اجرای آن» تعریف شده، در میان مدعوین از ذینفعان و مجریان اصلی که اعضای هیئت علمی دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزشی و پژوهشی هستند، برای شرکت در جلسات تنها به ذکر مبهم «سایر صاحب نظران» اکتفا شده است (تبصره ۴ ماده ۱۱ آیین نامه ستاد راهبری اجرای نقشه جامع علمی کشور مصوب ۱۳۹۰/۰۸/۱۷). مسئله دیگر فاصله «وضعیت موجود با وضعیت مطلوب» است (عاملی، ۱۴۰۰/۰۶/۳۱). فقدان ارتباط میان و بین بخشی شورای عالی انقلاب فرهنگیو سازمان‌های مجری در سطح ملی و استانی از دیگر معضلات اجرایی نشدن مصوبات این شورا است (عاملی، ۱۴۰۰/۰۶/۳۱). یا شورایاری‌ها که زمینه‌ی مناسبی برای گسترش و عمق بخشی به مشارکت در سطح محله و امور آن در شهرهای بزرگ است، در تبصره‌های ذیل ماده ۶ آیین نامه داخلی شورایاری محله مربوط به شرح وظایف و اختیارات، این نهاد عملاً از ایفای نقش مؤثر در تصمیم گیری در امور محله منع شده است. مشورتی بودن کلیه پیشنهادها و طرح‌های اجرایی شورایاری‌ها برای شورای شهر (تبصره یک)، سلب حق دخالت شورایاری‌ها در امور اجرایی، اداری و مالی شهرداری، شورای اسلامی شهر تهران، سایر سازمان‌ها و حتی «مدیریت محله» (تبصره ۲) از عمده محدودیت‌های قانونی اعمال شده است (ماده ۶ آیین نامه داخلی شورایاری محله، مصوب ۱۳۹۸/۰۳/۰۵).

در مورد سازمان‌های غیردولتی نیز وضعیت مشابهی حاکم است. این سازمان‌ها اگرچه دارای آیین نامه اجرایی مصوب (۱۳۸۴/۰۵/۰۸) هستند، و اما به جز معدودی در مسیر تحولات نتوانسته‌اند بقای خود را حفظ کنند. با وجود تأکیدات مکرر در قوانین، مشارکت در حوزه اقشار اجتماعی همانند جوانان (ماده ۱۵۷ قانون برنامه سوم توسعه) و زنان (ماده ۱۵۸ قانون برنامه ی سوم توسعه) و تأسیس معاونت و سازمان در سطوح ملی دچار ناپایداری است (حورا، ۱۳۸۳، شماره ۷).

مسیر دیگر مشارکت احزاب و گروه‌های سیاسی است. اکنون در کشور ۱۲۱ حزب دارای پروانه وجود دارد که ۸۸ حزب در گستره ملی و ۳۳ حزب در گستره استانی فعالیت دارند (۱۴۰۰/۰۱/۲۵، <https://moi.ir/fa>) عمده‌ی این احزاب در انتخابات ریاست جمهوری ۱۴۰۰ در سه ائتلاف بزرگ «شورای ائتلاف نیروهای انقلاب (شانا)» و «شورای وحدت نیروهای انقلاب» از احزاب موسوم به «اصول‌گرایان» و «جبهه اصلاحات ایران» مرکب از احزاب اصلاح طلب مشارکت داشتند. در انتخابات ریاست جمهوری ۱۴۰۳، در دور دوم انتخابات جبهه اصلاحات ایران از نامزدی مسعود پزشکیان و جبهه پایداری نیروهای انقلاب و عمده احزاب اصولگرا از نامزدی سعید جلیلی حمایت کردند.

مطابق اصل ۲۶ قانون اساسی؛ «احزاب، جمعیت‌ها، انجمن‌های سیاسی و صنفی و انجمن‌های اسلامی یا اقلیت‌های دینی شناخته شده آزادند مشروط به اینکه اصول استقلال، آزادی، وحدت ملی، موازین اسلامی و اساس جمهوری اسلامی را نقض نکنند». مطابق نظر تفسیری شماره‌ی ۹۸۵۵ شورای نگهبان، مورخ ۱۳۶۶/۹/۱۹ منظور از «آزادی» در این اصل؛ «آزادی فعالیت‌های گروهی و جمعی به صورت تشکل افراد است و شامل فعالیت‌های جمعی جمعیت‌ها و انجمن‌ها نمی‌شود» و «اینکه انجمن‌ها و احزاب و جمعیت‌ها نقش اجرایی در امور کشور ندارند» (فتنی، ۱۳۹۳: ۲). در «قانون نحوه فعالیت احزاب و گروه‌های سیاسی» مصوب ۱۳۹۵/۰۸/۲۶ مجلس شورای اسلامی، به صراحت از عنوان «حزب» که دارای «برنامه‌ی مشخص در جهت کسب و مشارکت در قدرت سیاسی و نقد و اصلاح آن» است و «جبهه» که «ائتلافی سیاسی از احزاب» است نام برده شده است (بند ۱ و بند ۲ ماده ۱) همچنین در ماده ۱۳ این قانون و بند «ث» و تبصره ذیل آن از «ائتلاف با احزاب دیگر» و «ائتلاف انتخاباتی» مذکور که ناظر بر جواز فعالیت گروهی احزاب است. در همین اصل «حقوق و امتیازات» احزاب ذیل عناوین: «فعالیت سیاسی»، «انجام فریضه امر به معروف و نهی از منکر»، «اظهارنظر آزاد و علنی در مسائل کشور» و «ائتلاف با احزاب دیگر» معین شده است که البته معلوم نیست کدام‌یک از مقوله «حقوق» و کدام‌یک از «امتیازات» است. در آیین‌نامه اجرایی این ماده فعالیت سیاسی «شامل همه فعالیت‌هایی که «در جهت کسب و مشارکت در قدرت سیاسی و نقد و اصلاح آن انجام می‌شود»، تعریف

شده و مصادیق آن در ائتلاف‌سازی برای «فعالیت‌های انتخاباتی»، «موضع‌گیری» و «فعالیت» در «امور ملی» (ماده ۳)، «تأسیس شعبات در نقاط مختلف کشور» (ماده ۵) و «برگزاری تجمع یا راهپیمایی» (ماده ۶) ذکر شده است. با اینکه قانون اخیر احزاب نسبت به مصوبات قبلی پیشرفت آشکاری است، اما همچنان مسئله فصلی بودن فعالیت احزاب و ناپایداری ائتلاف‌های حزبی در زمان انتخابات و از همه مهم‌تر مسئولیت‌ناپذیری احزاب از مسائل عمده در ضعف فرایندها و سازمان‌های مشارکت در امور است. این در حالی است که مشارکت دادن شهروندان و ذینفعان در مسائلی که مرتبط با سرنوشت آن‌ها است از الزامات مردم‌سالاری است و نظام‌های سیاسی مردم‌سالار در تلاش مداوم برای تعمیق مشارکت از بعد سیاسی آن به بعد عمومی مشارکت هستند.

ب) عوامل خارجی ناپایدار کننده پیشرفت و توسعه در ایران

تعارض گفتمان‌ها و پارادایم‌های جهانی با گفتمان داخلی پیشرفت و توسعه اساس در گفتمان پیشرفت، ایده اقتصادی آن است. قوانین مصوب برنامه‌های توسعه در ایران نمایانگر نگرش به موضوع پیشرفت و توسعه و ایده‌های اساسی آن است. برنامه توسعه اول که از نظر زمانی به وقوع انقلاب نزدیک‌ترین برنامه است و به این دلیل بیش از دیگر برنامه‌ها باید با آرمان‌های انقلاب نزدیک و منطبق باشد در حوزه پیشرفت اقتصادی مبتنی بر نظریه اقتصادی «رشد» است و شاخص‌هایی همانند «رشد درآمد سرانه» و «تولید ناخالص ملی» را نشانه پیشرفت در نظر گرفته است. «خودکفایی نیروی انسانی»، «خودکفایی در تولید محصولات کشاورزی»، «محرومیت‌زدایی»، «عدالت استخدامی»، «تعیین الگوی مصرف»، «سازمان‌دهی فضایی و توزیع جغرافیایی جمعیت و فعالیت‌ها»، «بازسازی و نوسازی ظرفیت‌های تولیدی و زیربنایی و مراکز جمعیتی خسارت‌دیده» و «مهار رشد جمعیت»، «تعیین الگوی مصرف» کشور از اهم ایده‌های این برنامه است (قانون برنامه‌ی اول توسعه مصوب ۱۳۶۸/۱۱/۱۱ مجلس شورای اسلامی).

توجه به مناطق محروم، تداوم پرداخت سوبسید به کالای اساسی، افزایش قیمت فرآورده‌های نفتی به منظور صرفه‌جویی و تأمین عدالت اجتماعی، تشویق سرمایه‌گذاری

خارجی با مشارکت طرف ایرانی، توسعه صادرات غیرنفتی، مناطق آزاد تجاری، اصلاح نظام اداری، رعایت اصول عزت، حکمت و مصلحت کشور در سیاست خارجی، تحقق عدالت اجتماعی، مشارکت بیشتر زنان و بانوان، مقابله با تهاجم فرهنگی دشمن، رشد و توسعه پایدار اقتصادی با محوریت بخش کشاورزی، ایجاد تعادل و توازن منطقه‌ای، کاهش تصدی و انحصارات دولتی، کاهش وابستگی اقتصاد کشور به نفت، کنترل جمعیت از سرفصل‌ها و موضوعات مهم برنامه‌ی دوم توسعه بوده است (قانون برنامه دوم توسعه، مصوب ۱۳۷۳/۰۹/۲۰ مجلس شورای اسلامی).

موضوعات و سرفصل‌های دو برنامه قبلی به‌علاوه «کاهش تصدی‌ها» دولت از ارکان اصلی برنامه سوم توسعه به شمار آمده است (برنامه سوم). رشد دانایی محور در تعامل با اقتصاد جهانی، کمک جبرانی به اقشار آسیب‌پذیر، خصوصی‌سازی در تداوم اجرای سیاست‌های اصل ۴۴، واگذاری شرکت‌های دولتی به بخش خصوصی، تعامل فعال با اقتصاد جهانی، هدفمندسازی و ساماندهی یارانه‌ها، رقابت‌پذیری اقتصادی، آمایش سرزمین و توازن منطقه‌ای، توسعه فرهنگی، تقویت نقش زنان در جامعه، توسعه پایدار، حق برابر شهروندی، مشارکت عمومی، توسعه امور قضایی از موضوعات و برنامه‌های برنامه چهارم توسعه بوده است (قانون برنامه چهارم توسعه، مصوب ۱۳۸۳/۰۶/۱۱ مجلس شورای اسلامی).

فرهنگ اسلامی ایرانی، الگوی توسعه ایرانی-اسلامی، کاهش وابستگی به نفت، بازدارندگی دفاعی، امنیت پایدار و فراگیر، عدالت‌خواهی از برنامه‌های مهم برنامه پنجم توسعه (قانون برنامه پنجم توسعه، مصوب ۱۳۸۹/۱۰/۱۵ مجلس شورای اسلامی) و اقتصاد مقاومتی، توانمندسازی محرومان و فقرا، رفع تبعیض، تحول در آموزش و پرورش، سبک زندگی ایرانی-اسلامی، اقتصاد محور شدن سیاست خارجی، توسعه بازار سرمایه، توسعه اقتصادی عدالت محور، عدالت منطقه‌ای و خوداتکایی اقتصادی، شفافیت و مبارزه با فساد، کشاورزی حفاظتی، ارتقای عدالت اجتماعی، توسعه حقوقی و قضایی از برنامه‌های برنامه ششم توسعه بوده است (قانون برنامه ششم توسعه، مصوب ۱۳۹۶/۰۱/۱۱ مجلس شورای اسلامی). لازم به ذکر است که دولت احمدی‌نژاد سرعت پیشرفت کشور را سریع‌تر از

زمان تعیین شده برای تحقق برنامه‌های «سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴» ابلاغی ۱۳ آبان ۱۳۸۲ مقام رهبری، می‌دانست (احمدی‌نژاد: ۱۴/۰۶/۱۳۹۱) و دولت روحانی اساساً اعتقادی به ارائه برنامه پنج‌ساله نداشت (روحانی: ۱۰/۰۱/۱۳۹۹). لایحه تقدیمی دولت روحانی به مجلس شورای اسلامی به عنوان برنامه پنج‌ساله مورد اعتراض مجلس بود و سرانجام این لایحه توسط مجلس تکمیل و به دولت تحمیل شد. اما برنامه هفتم با تغییر عنوان به «برنامه پیشرفت» به جای «توسعه» با بازگشتی به برنامه سوم بر محور «رشد اقتصادی» با هدف دستیابی به «رشد ۸ درصد» و الزامات آن از جمله؛ «اصلاح نظام بانکی»، «اصلاح نظام مالیاتی»، «اصلاح ساختار بودجه» و «اصلاح نظام اداری»، تصویب و از ابتدای سال ۱۴۰۳ برای اجرا در دوره زمانی ۱۴۰۳-۱۴۰۷ ابلاغ شده است (قانون برنامه هفتم پیشرفت جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۴۰۳/۰۳/۰۱).

مفاهیم، مقولات و گزاره‌های شکل‌دهنده به سرفصل‌های برنامه‌ها نشان می‌دهد که طراحان برنامه‌های توسعه و پیشرفت کشور چه ادراکی از مقوله پیشرفت و توسعه در فضای بعد از انقلاب اسلامی داشته‌اند. اساس و بنیاد این برنامه‌ها ترجمان گفتمان‌های جهانی مسلط پیشرفت و توسعه است.

در طول ده ساله اول انقلاب، گفتمان انقلابی با گرایش سلطه دولت بر امور و مداخله در اقتصاد و تجارت خارجی با تزلزل در حقوق مالکیت همراه بود. با ریاست جمهوری هاشمی رفسنجانی و قدرت یافتن گروه کارگزاران با مشی عمل‌گرایانه، برای خروج ایران از انزوای سیاسی، اصلاحات اقتصادی با گرایش بازار و ادغام کامل ایران در نهادهای اقتصاد جهانی شروع شد. در این دوره سیاست لیبرالیزه کردن اقتصاد کشور با برنامه تعدیل اقتصادی با توصیه مؤسسات جهانی حافظ اقتصاد سرمایه‌داری همانند بانک جهانی و صندوق بین‌المللی پول در ازای استقراض در پیش گرفته شد. ممنوعیت استقراض در قانون اساسی، باعث شد که وجوه استقراضی، حدود ۳۵ تا ۴۵ میلیارد دلار، مستقیماً قابل انتقال نباشد و عمدتاً از طریق تأمین مالی اعتباری کوتاه‌مدت برای واردات و در حجم انبوه آن به واردت زیاد کالاهای لوکس خارجی تخصیص یابد (Rakel, 2008:95) در این دوره سیاست لیبرال‌سازی در حوزه فرهنگ و عمل‌گرایی و دور شدن از آرمان‌های انقلابی در

سیاست خارجی در پیش گرفته شد (Rakel, 2008:92). حاصل افزایش فقر و حاشیه‌نشینی، نارضایتی اجتماعی، افزایش تورم، بیکاری و پیدایش و رشد فساد در ساختارهای دولت بود. در دولت هشت ساله خاتمی برنامه‌ها و خط مشی‌ها تفاوت چندانی نکرد. با وجود انتقادات شدید به وضع اقتصادی، سیاست‌های اعمالی با روکشی از برنامه‌های عدالت اجتماعی تداوم یافت. تنش‌زدایی در روابط خارجی و گسترش ارتباطات و جذب سرمایه‌های خارجی کماکان ادامه یافت. اما پروژه هسته‌ای سیاست خارجی ایران را به مدار دیگری هدایت کرد. در دوره هشت ساله بعدی، چرخشی اساسی در سیاست داخلی و خارجی رخ داد. بازگشت به آرمان‌های انقلابی در برنامه‌های داخلی و سیاست خارجی، تقویت صنعت هسته‌ای و سایر صنایع راهبردی در دستور کار دولت احمدی‌نژاد قرار گرفت. محرومیت‌زدایی از برنامه‌های دیگر دولت بود. دوره دوم این دولت با افزایش تنش‌های بین‌المللی و افزایش تحریم‌های بین‌المللی همراه شد. دوره هشت ساله روحانی با شعار تنش‌زدایی و حل و فصل مسئله هسته‌ای آغاز شد. مذاکرات فشرده و طولانی سرانجام به توافق برجام انجامید.

دولت بدون توجه به انجام تعهدات طرف مقابل اقدامات محدودکننده صنایع هسته‌ای و فضایی را در پیش گرفت. گذشت زمان نشان داد که طرف‌های مقابل تمایلی به اجرای تعهدات ندارند. تغییر سیاست در آمریکا و خروج آمریکا از برجام کار دولت را بیش از پیش سخت کرد. تورم، شکاف طبقاتی گسترده، تعطیلی و ورشکستگی صنایع، بیکاری گسترده، تحریم‌های افزایش یافته و خزانه خالی و کسر بودجه نجومی میراث دولت روحانی برای دولت بعدی بود. دولت سیزدهم با بازگشت به شعارهای انقلابی آغاز به کار کرد، متوازن‌سازی سیاست خارجی با تکیه بر روابط بر محور چین و روسیه و همسایگان، و مدیریت بحران کرونا از اقدامات این دولت بود، اما در حوزه اقتصاد و بحران‌های آن اقدام مؤثری صورت نگرفت و وضعیت گذشته تداوم پیدا کرد، تحریم‌ها افزایش یافت، معضلات اقتصادی افزون شد و بحران‌های اجتماعی هم دامن‌گیر این دولت شد. این دولت برخلاف دولت‌های قبلی به سرانجام مطلوب خود نرسید و دولت چهاردهم در فضایی از بحران‌های منطقه‌ای آغاز به کار کرد و اندکی پس از استقرار با تشدید بحران منطقه‌ای با

عملیات مشهور به ۱۷ اکتبر ۲۰۲۳ حماس و پیامدهای آن، که رویارویی مستقیم نظامی ایران و اسرائیل از جمله آن‌ها بود، از یکسو و جابجایی قدرت از دموکرات‌ها به محافظه‌کاران در آمریکا و سرنگونی حکومت بشار اسد متحد منطقه‌ای ایران و جنگ مستقیم ۱۲ روزه اسرائیل با ایران که هر کدام پیامدهای خاص خود را دارد، مواجه شد. ظهور خاورمیانه با شکلی نوین از پیامدهای قابل پیش‌بینی این تحولات است. در چنین فضایی این دولت مأموریت اجرای برنامه هفتم پیشرفت کشور را عهده‌دار شده است.

آنچه به طور کلی در خصوص برنامه‌های توسعه بعد از انقلاب اسلامی می‌توان گفت این است که این برنامه‌ها که عمدتاً در دوره زمانی بعد از ۱۹۹۰ تدوین شده‌اند، از «سیاست‌های اجماع و اشنگتن و سیاست‌های پیشنهادی بانک جهانی و صندوق بین‌المللی پول» متأثر هستند. «وجه اقتصادی» در این برنامه‌ها غالب است و ابعاد اجتماعی توسعه مورد توجه لازم قرار نگرفته و رویکرد نوینی در پیشرفت و توسعه متمایز از تجربیات جهانی در آن مشاهده نمی‌شود. جابجایی دولت‌ها و بحران‌های دست و پاگیر آن‌ها و بی‌اعتقادی به برنامه‌های قبلی و موجود در برخی از آن‌ها، هم ناپایداری در اجرای برنامه‌ها، حفظ دستاوردها و تثبیت وضعیت پیشرفت و توسعه ایجاد کرده است. حاصل اینکه فقط بخش - هایی از هر برنامه مطابق ترجیحات دولت‌ها اجرا شده و قسمت اعظم امور آن به اجرا و عمل درنیامده است.

تعارض نظام بین‌الملل با نظام سیاسی داخلی

از انعقاد پیمان آماسیه در ۱۵۵۵م/ ۹۳۴ ه.ش تا پیروزی انقلاب اسلامی در ۱۳۵۷ در اثر تعارضات واحدهای مسلط نظام بین‌الملل با نظام‌های سیاسی در ایران که با وقوع جنگ‌های متعدد و شکست‌های و انعقاد عهدنامه‌ها و پیمان‌نامه‌های خسارت‌بار متعدد همراه بوده، بیش از ۳/۵ میلیون کیلومترمربع از خاک کشور منتزع شده است که ۲۹۳۸۳۱۷ کیلومترمربع آن از تأسیس قاجاریه تا انقلاب اسلامی بوده است. به این مسئله باید اشغال - های سراسری ایران در جنگ‌های اول و دوم جهانی، قحط و غلا و شیوع بیماری‌های واگیر و مرگ میلیون‌ها نفر از مردم، نفوذ سیاسی، راه‌اندازی کودتاهای نظامی توسط خارجی‌ان، اخذ امتیازات بی‌شمار منابع ثروت ایران، وابستگی رجال و خانواده‌های سیاسی و متمدل به

خارجیان و عمدتاً به روسیه و انگلیس و بعداً آمریکا را اضافه کرد (اسدی و همکاران، ۱۳۹۴: ۴، میرسنجری: ۱۳۸۸/۸/۱۶، شیخ‌الاسلامی، ۱۳۶۹: ۸، ۷، ۶، شیخ‌الاسلامی، ۱۳۵۶: ۳۳۲-۶، اشرف، ۱۳۵۹: ۴۹، ۴۸، ۵۱، ۵۶، Matthee, 2022: 522-23).

پیروزی انقلاب اسلامی و تأسیس نظام جمهوری اسلامی ایران نقطه عطفی در توقف این روند خسارت بار بود. از این پس ایران هم از مدار وابستگی به واحدهای مسلط نظام‌بین‌الملل خارج شد و هم تلاش کرد تا استقلال و عدم وابستگی به هر دو قطب مسلط یعنی آمریکا و شوروی را با جدیت حفظ کند. این وضعیت موجب تعارضات نوین نظام‌بین‌الملل موجود با نظام جمهوری اسلامی ایران شد. علل این تعارض در بیان رئیس‌جمهوری وقت کشور در اجلاس سران کشورهای عدم تعهد در «حراره» این‌گونه تبیین می‌شود: «جمهوری اسلامی ایران که لزوم نابودی رژیم صهیونیستی و قطع مداخله و نفوذ غرب و شرق از خاورمیانه را در صدر شعارهای خود قرار داده، از آغاز تهدید جدی علیه منافع قدرت‌ها تلقی گردید. جنگ تحمیلی بر جمهوری اسلامی ایران، پاسخ عملی قدرت‌های سلطه‌جو علیه این تهدید بوده است. روند جنگ در طول شش سال گذشته، جریان کمک‌های تسلیحاتی به عراق از سوی هر دو قطب، سیل کمک‌های مالی مستقیم به عراق از سوی کارگزاران امپریالیسم در منطقه، سکوت مجامع بین‌المللی در قبال تجاوزات آشکار عراق به مقررات حقوق بین‌الملل، عدم تمایل شورای امنیت به رسیدگی به مسئله شروع تجاوز از سوی عراق و صدها دلیل و قرینه دیگر، همه بیانگر این واقعیت مسلم است: ظهور یک کشور واقعاً غیرمتعهد در منطقه‌ای که بشدت مورد طمع و علاقه اقطاب موجود است قابل تحمل نبوده و می‌بایست به‌طور همه‌جانبه مورد تهاجم قرار گیرد» (آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات ۱۳۶۵/۰۶/۱۴).

اتخاذ سیاست عدم تعهد ایران از سوی واحدهای مسلط نظام‌بین‌الملل به معنی «خروج از جامعه جهانی» و تهدید نظم بین‌الملل و منطقه‌ای دوقطبی موجود بود. آمریکا در ۷ آوریل ۱۹۸۰ روابط دیپلماتیک خود را با ایران قطع کرد و در ۲۲ سپتامبر ۱۹۸۰ عراق جنگ با ایران را آغاز کرد، روسیه شوروی با حمایت تسلیحاتی از صدام حسین و آمریکا بانسداد دارایی‌های ایران و اعلام ایران به عنوان «دولتی یاغی» و اقدام به اعمال تحریم و

افزایش فشار بین‌المللی و حمایت از صدام حسین در جنگ، به تحولات ایران واکنش نشان دادند. تشکیل شورای همکاری خلیج فارس در ۲۵ می ۱۹۸۱ بر محور عربستان سعودی افزایش همکاری‌های راهبردی ایران و سوریه و قطع ارتباط با اردن واکنش کشورهای همسایه جنوبی ایران و سایر کشورهای عربی منطقه به این تحولات بود که از نظم نوین منطقه‌ای بر محوری دیگر حکایت داشت (Nikou, 2021). مقاومت ایران در مقابل نیروهای صدام حسین و ناکام ماندن اهداف او، بی‌اعتنایی به آمریکا و هم‌زمان نا متعهد ماندن نسبت شوری به عنوان قطب دیگر قدرت جهانی، برای آمریکا که شعار «دشمن دشمن من دوست من است»، وضعیتی دو احساسی نسبت به این قدرت انقلابی نوظهور ایجاد کرد. حاصل این نگرش، پس از گذشت دورانی از قطع روابط دیپلماتیک و تلاش‌های تخاصم‌آمیز دوره کارتر، در کابینه ریگان پس از مدتی بی‌تفاوتی و تخاصم، در تلاش آمریکا برای همکاری و مذاکره با ایران ظاهر شد. منتهی افشای سفر مک فارلین فرستاده آمریکا به ایران، به قطع ارتباطات تازه آغاز شده انجامید (Kemp, 05/10/2010) و تخاصم با شدت بیشتری به مدار قبلی بازگشت و با برخورد محدود نظامی، هدف گرفتن سکوهای نفتی ایران در خلیج فارس در عملیات موسوم به «دعا برای ملخ»^۱ در ۱۸ آوریل ۱۹۹۸ و نهایتاً هدف گرفتن هواپیمای مسافربری خطوط هوایی ایران توسط ناوهای نظامی آمریکا مستقر در خلیج فارس در ۳ ژوئیه ۱۹۹۸ انجامید (Frazee, 13/01/220). پذیرش قطعنامه ۵۹۸ و توقف جنگ، برای مدتی خصومت‌ها را کاهش داد و گفتگوهای ایران با مقامات اروپایی برای بهبود روابط آغاز شد و ایران تا حدودی از انزوای جهانی خارج شد. اما روابط با آمریکا هیچگاه بهبودی لازم را نیافت.

در دوره کلینتون با قراردادن ایران در زمره دولت‌های یاغی، اصطلاحی که برای دولت‌های معارض با نظم جهانی آمریکا بعد جنگ سرد و فروپاشی شوروی ابداع و رایج شد (Henriksen, 2001:349,357,358)، روابط دو کشور در وضعیتی میان تلاش برای بهبود روابط و افزایش فشارها سرانجام به دومی ختم شد. در دوران بوش ایران در زمره کشورهایی که «محور شرارت» خوانده شدند، قرار گرفت. در این دوره هم تلاش‌های

1 Operation Praying Mantis

دیپلماتیک با وجود مذاکرات و همکاری در مسائل عراق و افغانستان، برای بهبود روابط به نتیجه‌ای نرسید و با آشکار شدن برنامه‌ی هسته‌ای ایران آمریکا سیاست منزوی سازی و افزایش فشار بر ایران را از طریق وضع تحریم‌های متنوع در دستور کار قرار داد و با افزایش تحریم‌ها خصومت را افزایش داد (Hadley, 2010).

در دوره اوباما تلاش طرفین برای حل و فصل منازعات، به مذاکرات و توافق مشهور برجام منجر شد. اجرا نشدن تعهدات طرف آمریکایی و سایر طرف‌ها در دوره‌ی اوباما و خارج شدن آمریکا از توافق هسته‌ای و افزایش و عمق بخشی مجدد تحریم‌ها و همراه با افزایش تخصم با ترور سردار قاسم سلیمانی در دوره ترامپ امیدها برای توقف و فصل خصومت بر مبنای یک اقدام اعتماد آمیز بین طرفین متخاصم را متزلزل کرد (Khan, 2024: 4).

با روی کار آمدن بایدن امید برای بازگشت به شرایط توافق، با وقوع چند تحول عمده پی در پی در زمانی کمتر از یک سال ناکام ماند. اولین تحول مهم حمله ۷ اکتبر ۲۰۲۳ حماس به اسرائیل بود که شرایط جدیدی از بحران نظامی-امنیتی در منطقه ایجاد کرد. ناپایداری وضعیت نیروهای مقاومت از جمله حماس و حزب الله و سرنگونی سریع حکومت اسد در سوریه با آغاز جنگ داخلی جدید بعد از آتش بس اسرائیل و حزب الله بود. تحول دوم برگزاری انتخابات زود هنگام ریاست جمهوری و استقرار دولت جدید در ایران با رویکردهای متفاوت با دولت قبلی و رویارویی مستقیم نظامی با اسرائیل و افزایش تحریم‌ها در این دولت است. تحول سوم ظهور مجدد ترامپ و سیاست دولت تازه او است. گرایش و تمایل این دولت به مذاکره برای حل و فصل اختلافات با ایران بخصوص برنامه هسته‌ای امیدهایی برای گشودن افقی جدید در بن‌بست‌های موجود در مناسبات و روابط خارجی ایجاد کرد. اما حمله ناگهانی اسرائیل و تحمیل جنگ به ایران و مشارکت مستقیم آمریکا در این جنگ با بمباران تاسیسات هسته‌ای تحت نظارت آژانس بین‌المللی انرژی هسته‌ای ایران، به قطع مذاکرات انجامید. اگر چه با پذیرش آتش‌بس از سوی طرفین، آرامشی موقت ایجاد شده است، اما آینده مناسبات و روابط مبهم و چشم انداز روشنی ندارد. در چنین شرایطی است که دولت جدید ایران وظیفه مهم اجرای برنامه هفتم پیشرفت

کشور را عهده دار شده است. امید است که تمایل و تلاش‌های نوینی که برای برقرار ارتباط میان طرفین صورت خواهد گرفت، به خروج از چرخه؛ تلاش برای مذاکره، حصول توافق، اجرا نشدن تعهدات، خروج از توافق و آغاز فصل و اشکال جدیدی از خصومت، بینجامد و افق جدیدی از مناسبات پایدار کننده را پیش روی طرفین بگذارد.

آنچه در بحث ما اهمیت دارد این است که وضعیت تعارضی با نظام بین الملل در امتداد عوامل داخلی ناپایدار کننده، موانع و بی‌ثباتی‌های بسیار در برنامه‌های پیشرفت و توسعه کشور ایجاد کرده است؛ افزایش تورم، کاهش درآمدهای ارزی کشور، کاهش ارزش پول ملی، محدودیت شدید در ارتباطات و دسترسی به منابع مالی خارجی و کسر دائمی بودجه، عرصه‌های پایداری در پیشرفت و توسعه را در بسیج و تخصیص منابع و مدیریت و رهبری فرایند پیشرفت و توسعه را متاثر ساخته که اجرای ناقص برنامه‌های پنجساله مصوب از عواقب مشهود آن بوده است.

نتایج

اگر بخواهیم نتیجه مباحث مطروحه را در یک جمله بیان کنیم، پیشرفت و توسعه در ایران در وضعیت همبستگی متقابل عوامل مطرح شده‌ی داخلی و خارجی عرصه‌های پیشرفت و توسعه را دچار بی‌نظمی، آشوب و عدم اطمینان کرده و از این طریق ناپایداری فرایندی، دستاوردی و وضعیتی بلندمدت، ناگهانی و نوسانی در عرصه‌های منابع، مدیریت و رهبری پیشرفت و توسعه و برنامه‌ها و اقدامات مرتبط با تحقیق و توسعه کشور ایجاد کرده است. اینکه وضعیت ناپایداری پیشرفت و توسعه در وضعیت کاملاً ناپایدار و یا نیمه ناپایدار است، داوری آسان نیست. برآیند کلی نشان می‌دهد که در برخی از حوزه‌ها وضعیت نیمه ناپایدار و در برخی از حوزه‌ها کاملاً ناپایدار است. در چنین وضعیتی از ناپایداری، همواره تلاش - های گروهی از نخبگان که با انگیزه و بر اساس نظم‌ی فکری - گفتمانی اداره‌ی امور کشور را در دست می‌گیرند و برای خروج کشور از وضعیت نامطلوب توسعه نیافته اقداماتی را به انجام می‌رسانند، توسط گروه دیگر، فارغ از روش دستیابی آن‌ها به قدرت، تا حد امکان و توان آن‌ها به امید ایجاد وضعیتی بهتر از گروه قبلی خنثی و بی‌اثر می‌شود. ناکام ماندن تلاش‌های عباس میرزا و امیر کبیر توسط جانشین‌های آن‌ها و رها شدن برنامه‌های رژیم

قبل از انقلاب توسط انقلابیون، و بی اثر شدن تلاش‌های دولت‌ها توسط یکدیگر بعد از انقلاب اسلامی، در کنار فشارهای نظام بین‌الملل و نظام‌های منطقه‌ای برای نابودی و تجزیه و ممانعت از پیشرفت ایران در کنار سایر عوامل ساختاری مورد بررسی وضعیتی تناوبی و نوسانی از ناپایداری را ایجاد کرده است. وضعیتی که در طول دو سده‌ی گذشته با شدت و ضعف تداوم یافته است.

آنچه در خصوص تاسیسات تمدنی موجود مشاهده می‌شود بقایا و ته نشست تلاش‌های صورت گرفته و جان به در برده از تخریب‌ها است. گفتمان‌های توسعه و پیشرفت و قوانین مصوب برنامه‌های پنجساله توسعه که غربی‌سازی در آن با روکشی از مفاهیم و مقولات برگرفته از گفتمان انقلابی و بومی کشور و با اجرای پرهزینه و ناقص و در نقض و گسست با یکدیگر صورتبندی و در وضعیتی از ضعف فرایندهای مشارکتی و تمرکزگرایی در تصمیم‌گیری و در میدانی از تقابل‌ها و تعارضات منطقه‌ای و بین‌المللی، اجرا شده، نشان می‌دهد که تحول جامعه به سوی وضعیتی است که مختصات آن چندان روشن نیست. تحول و تغییری که چهره‌ی کشور را نامتوازن ساخته و آسیب‌های جبران‌ناپذیر زیست محیطی و اجتماعی و فرهنگی به کشور وارد ساخته است. کاهش جمعیت کشور، تخریب خاک و سایر منابع زیستی کشور، بزرگ شدن بی‌نقشه و قواره شهرها، بحران اقتصادی پیچیده، جابجایی‌های جمعیتی، تلفات انسانی در حوادث انسانی و غیر آن و بن‌بست‌ها و موانع سخت در روابط بین‌المللی کشور از معضلات حاصل از این وضعیت است.

قوانین پیشرفت ساده و شناخته شده اما اجرا و عمل به آن سخت و طاقت‌فرسا و اراده پولادین و عزم ملی جامعه و نخبگان راهبردی کشور به عنوان نیروی غلبه‌کننده بر ناپایداری و هدایتگر و رهبری‌کننده فرایندها و نگهدارنده دستاوردهای پیشرفت و توسعه را می‌طلبد. تجربه دویست ساله تاریخ معاصر ایران نشان می‌دهد که وابستگی تام به نظام جهانی و پیروی از قواعد آن نه برای حکومتگران و نه برای کشور خوش‌عاقبت نبوده است. از سوی دیگر تجربه ۴۰ ساله پس از پیروزی انقلاب اسلامی هم نشان می‌دهد که اتخاذ رویه بی‌تفاوتی، مقاومت و تقابل با نظام‌ها، قواعد، هنجارها و تجربیات بین‌المللی، رویه‌ای که اساساً در وضعیت جهانی شده بودگی امکان تداوم و موفقیت آن روشن نیست، به

تحریم کشور و تحریم و ترور مقامات آن و محروم شدن از فناوری‌ها، بازارها و دیگر امکانات لازم برای پیشرفت و توسعه و در نتیجه عقب‌ماندگی و تولید معضلات پیچیده منجر شده است. اگر چه ابتدای پیشرفت و توسعه کشور بر امکانات و ظرفیت‌های داخلی از الزامات و لوازم پایداری پیشرفت و توسعه است، اما در وضعیتی از جهانی شده بودگی، پیشرفت و توسعه پایدار در خلاء رخ نمی‌دهد و اگر در ابعادی موفقیتی حاصل شود، معلوم نیست آن موفقیت تا چند اندازه به سایر ابعاد سرایت کند و یا حتی در همان بعد هم پایدار بماند. نکته مهم این است که ناپایداری اساساً وضعیتی خطیر است.

اگر بی‌ثباتی در پیشرفت و توسعه با اتخاذ تمهیداتی قابل رفع باشد، رفع ناپایداری پیشرفت و توسعه به هیچ وجه آسان نیست. این مهم قبل از هر چیز به وفاق پایدار - لااقل برای سه دهه - نخبگان راهبردی کشور و ایستادگی آن‌ها بر سر مواضعی که مشترک تعریف شده و در آن مسائل کلان و راهبردی مربوط به استقلال سیاسی و حاکمیت ملی و منافع دراز مدت کشور از منازعات جناحی تفکیک شده باشد، وابسته است. افزودن هر چه بیشتر به مقادیر قدرت ملی کشور و تبدیل شدن مقاومت در برابر فشارهای نظم‌های منطقه‌ای و بین‌المللی به ارزشی مشترک و غیر قابل خدشه و امتناع از تخریب دستاوردهای حاصل شده در پیشرفت و توسعه و اتخاذ رفتاری پیچیده و تعامل دیپلماتیک فعال و احتیاط آمیز در روابط با قدرت‌های جهانی، تعامل فعال با همسایگان و واحدهای منطقه‌ای برای رسیدن به صلح و آرامش و متنوع سازی و افزایش پیچیدگی اقتصاد کشور از دیگر اموری است که قبل از هر چیز بر عهده‌ی نخبگان راهبردی جامعه برای خروج از ناپایداری فرایندی، دستاوردی و وضعیتی مزمن تناوبی پیچیده موجود پیشرفت و توسعه کشور است.

تعارض منافع

تعارض منافع ندارم.

ORCID

Noor-allah Gheisari

<https://orcid.org/0000-0003-4692-5802>

منابع

آیین‌نامه اجرایی فعالیت احزاب، جمعیت‌ها، انجمنهای سیاسی و صنفی و انجمنهای اسلامی و اقلیتهای دینی مربوط به قانون مصوب ۱۳۶۰/۰۶/۰۷ مجلس شورای اسلامی، مصوب هیات وزیران، ۱۳۶۱/۰۳/۳۰.

آیین‌نامه اجرایی ماده (۱۳) قانون نحوه فعالیت احزاب و گروه‌های سیاسی مصوب ۰۸/۰۸/۱۳۹۵ مجلس شورای اسلامی، مصوب هیات وزیران، ۱۳۹۷/۰۲/۲۳.

آیین‌نامه داخلی شورایاری (محلّه)، مصوب ۱۳۹۸/۰۳/۰۵، ستاد هماهنگی و اجرایی شورایاری شورای اسلامی شهر تهران. <http://www.shorayaran.com/fa/doc/news/92>

آیین‌نامه ستاد راهبری اجرای نقشه‌ی جامع علمی کشور، مصوب ۱۳۹۶/۰۸/۱۱۷ شورای عالی انقلاب فرهنگی.

<https://qavanin.ir/Law/TreeText/?IDS=13516112227641843919>

ابوالحمد، عبدالحمید (۱۳۴۹)، انجمن‌های شهرستان و استان (ایالتی و ولایتی)، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، شماره ۲، صفحات: ۱۲-۴۲.

احمدی امویی، بهمن (۱۳۸۳)، اقتصاد سیاسی جمهوری اسلامی ایران، تهران: گام نو.

احمدی نژاد، محمود (۱۳۸۶/۰۶/۱۲)، سند چشم‌انداز در کمتر از ۲۰ سال قابل تحقق است، <https://donya-e-eqtasad.com>. بازدید: ۱۴۰۳/۰۱۱/۰۴.

احمدی نژاد، محمود (۱۳۹۱/۰۶/۱۴)، «احمدی‌نژاد: طراحان سند چشم‌انداز دریافت کاملی از ملت ایران نداشتند»، مشرق نیوز، <https://www.mashreghnews.ir/news/151834>.

اخترشهر، علی، (۱۳۸۹)، توسعه در اسلام و غرب؛ نتایج و پیامدها، معرفت، سامانه نشریات موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)، <http://marifat.nashriyat.ir/node/466>. بازدید: ۱۴۰۰/۷/۳.

اسدی، میثم، خلخالی، سید محی‌الدین، قربانی، داوود (۱۳۹۴)، واکاوی روابط ایران و عثمانی در دوره صفویه با تکیه بر قراردادهای تاریخی، تاریخ نو، شماره ۱۲، پاییز. <http://ensani.ir/fa/article/journal-number/39621/12>

افتخاری، قاسم (۱۴۰۰)، *روابط ایران و آمریکا از نگاهی دیگر*، روزنامه شرق، ۱۴۰۰/۴/۲۲، شماره ۴۰۵۰.

امیدی، علی (۱۳۹۲)، امنیت و توسعه پایدار و تقویت حکومت‌های محلی در ایران، *تحقیقات جغرافیایی*، سال ۲۸، شماره ۴، صفحات: ۱۱۳-۱۳۶.

امینی، سیاوش (۱۳۷۷)، ناپایداری توسعه پایدار، *مدیرساز*، سال اول شماره ۲، تابستان و پاییز، صفحات: ۵-۲۳.

بشیری، حسین (۱۳۸۰)، *موانع توسعه سیاسی در ایران*، تهران: نشر گام نو.
بشیری، حسین (۱۳۸۳)، نقش نخبگان در گذار به دموکراسی، *بازتاب اندیشه*، شماره ۵۳، صفحات: ۱۱-۱۷. <http://ensani.ir>

بریتانیا برای مدیریت بحران سوخت ارتش را به حال آماده باش درآورد، *یورونیوز فارسی*، ۲۰۲۱/۰۹/۲۸

<https://per.euronews.com/2021/09/28/>
پورقدیری اصفهانی، آرین، واعظ شهرستانی، نفیسه (۱۳۹۸)، واکاوی تأثیر فرهنگ سیاسی بر ناپایداری توسعه سیاسی در ایران (۱۳۳۲-۱۳۲۰)، *مطالعات راهبردی سیاستگذاری عمومی*، دوره ۹ شماره ۳۳، صفحات: ۱۹۲-۲۱۳.

تأملی در معنا و مبنای توسعه غربی و توسعه اسلامی - ایرانی، نویسنده نامعلوم، مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت دبیرخانه حوزوی، <http://olgo.org/publications> بازدید: ۱۴۰۰/۷/۳.

تعیین وظایف و اختیارات استانداران و فرمانداران و نحوه عزل و نصب آنان، مصوبه ۱۳۷۷/۰۷/۲۸ شورای عالی اداری.

<https://qavanin.ir/Law/TreeText/?IDS=14680733386093338381>
توافق امنیتی آمریکا، بریتانیا و استرالیا؛ واکنش اتحادیه اروپا چه خواهد بود؟، *یورو نیوز فارسی*، <https://per.euronews.com/2021/09/17/>، ۲۰۲۱/۰۹/۱۷

توضیحات علی لاریجانی در باره یک برداشت نادرست، *روزنامه دنیای اقتصاد*، ۱۴۰۳/۰۹/۰۳، <https://donya-e-eqtesad.com/>

تودارو، مایکل (۱۳۸۲)، *توسعه اقتصادی در جهان سوم*، ترجمه غلامعلی فرجادی، تهران: موسسه عالی پژوهشی در برنامه ریزی توسعه.

ترابی، یوسف (۱۳۸۸)، *اجماع نظر نخبگان سیاسی و توسعه در جمهوری اسلامی*، تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق (ع). <https://reader.fidibo.com/book/112720>

تسلیمی، محمدسعید و مشعلی، بهزاد (۱۳۸۴)، طراحی الگوی استقرار نظام فدرال اداری در ایران، *مدرس علوم انسانی*، شماره ۹، صفحات: ۱۵۷-۱۸۸.

جدیدی، علی، مجیدی، طاهره (۱۳۹۴)، بررسی تطبیقی صنعت نفت و هسته‌ای شدن از منظر تاثیر عامل خارجی و نظام بین‌الملل در قالب نظریه روزکرانس و کاپلان، *پژوهش‌های روابط بین الملل*، دوره نخست، شماره ۱۶، تابستان، صفحات: ۱۰۳-۱۳۳.

جلالی، محمد (۱۳۹۱)، اصول تحدید کننده تمرکز زدایی در جمهوری اسلامی ایران با رویکرد مقایسه‌ای با جمهوری فرانسه، *تحقیقات حقوقی*، دوره ۱۵، شماره ۶۰، پیاپی، صفحات: ۳۲۳-۳۶۷.

جعفر پور کلوری، رشید (۱۳۸۹)، *فرهنگ سیاسی ایران*، تهران، مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
جعفر ملک، محمد رضا (۱۳۹۸)، *ثبت داری مسئولان، گامی در مسیر شفافیت*، خبرگزاری جمهوری اسلامی ایران (ایرنا)، ۱۳۹۸/۹/۱۶.

حاجی، حسین (۱۴۰۳)، *مساله فلسطین، دیپلماسی ایرانی*، ۱۴۰۳/۰۸/۰۹، <http://www.irdiplomacy.ir/fa/news/2029464/>

حاجی بابایی، حمید رضا (۱۳۹۶)، *دولت روحانی اعتقادی به نوشتن برنامه ششم نداشت*، خبرگزاری تسنیم، ۱۳۹۶/۲/۲۱.

حبیب‌نژاد، سید احمد (۱۳۸۸)، *بررسی حقوقی شوراها و شوراهای اسلامی شهر در پرتو اصول تمرکز زدایی، فقه و حقوق*، سال پنجم، شماره ۲۰، بهار، صفحات: ۱۱۱-۱۳۱.

خامنه‌ای، آیه الله سید علی، بیانات، ۱۳۶۵/۰۶/۱۶، ۱۳۸۲/۰۵/۱۵، ۱۳۹۱/۰۴/۲۴. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content> بازدید ۱۴۰۳/۰۸/۲۵.

خمینی، روح‌الله (۱۳۵۸/۱۱/۲۸)، *استقلال*، رأس برنامه دولت و ملت؛ پیام به شرکت کنندگان در کنگره انقلاب اسلامی (استقلال، رأس تمام برنامه‌ها)، *صحیفه امام*، جلد ۱۲، تهران، موسسه

تنظیم و نشر آثار امام خمینی (س)، <http://www.imam-khomeini.ir/fa>، بازدید ۰۸/۲۵/۱۴۰۳.

خمینی، روح الله، (۱۳۶۷/۰۸/۱۰)، نامه به آقای محمد علی انصاری (منشور برادری)، صحیفه امام، جلد ۲۱، تهران موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (س)، http://www.imam-khomeini.ir/fa/C207_44605/، بازدید ۰۸/۲۵/۱۴۰۳.

خندقی، مقصود امین، دهقانی، مرضیه (۱۳۸۹)، تاملی بر تمرکزگرایی، تمرکز زدایی و بازگشت مجدد به تمرکزگرایی و بررسی دلالت های آنها برای نظام برنامه درسی ایران: منظری جدید، مطالعات تربیتی و روان شناسی، ۱۱(۲)، ۱۶۵-۱۸۴.
https://fedu.um.ac.ir/article_33559.html

رحمانی، کامران، ازغندی، علیرضا، زیبا کلام، صادق (۱۳۹۵)، اجماع نظر نخبگان سیاسی و توسعه سیاسی (۱۳۸۴-۱۳۷۶)، پژوهش های سیاسی و بین المللی، سال هفتم، شماره بیست و نهم، زمستان، صفحات: ۴۷-۸۱.

رشاد، علی اکبر (۱۳۹۳)، تحلیل مفهومی الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت دبیرخانه حوزوی، <http://olgou.org/interviews>

رفیعیان، مجتبی، اسلامی، سید غلامرضا، هودسنی، هانی (۱۳۸۶/۲۰۰۷)، ادراک ذهنی ساکنین محله از فرایند مشارکتی توسعه نمونه موردی: محله جلفا- تهران، *The International Journal of Humanities*، Volume ۱۵ Issue: ۱، ۲۰۰۷، صفحات ۵۵-۶۸.

رفیعیان، مجتبی، برک پور، ناصر، رکنی پور، مهرداد (۱۳۸۷)، ارزیابی استراتژی های توسعه مناطق کلان شهری از دیدگاه توسعه پایدار (بر مبنای مدل SEA) نمونه ی موردی: طرح مجموعه شهری تهران، مدیریت شهری، بهار، شماره ۱۹، صفحات: ۷-۱۸.

روحانی، حسن (۱۳۹۹/۱۰/۰۱)، ما اصلاً در قانون اساسی نظارت بر کار دولت نداریم، سیاست روز، <https://www.siasatrooz.ir/fa/report/116551>، بازدید: ۱۱/۰۴/۱۴۰۳.

زرشکی، محمد، جلالی، محمد (۱۳۹۶)، تمرکز زدایی حقوقی - اداری از تهران در پرتو اصول قانون اساسی، پژوهشنامه حقوق اسلامی، سال ۱۸، شماره ۲ (پیاپی ۴۶)، پاییز و زمستان، صفحات: ۹۷-۱۲۲.

ساجدی، عبدالله (۱۳۷۸)، اصل چهار ترومن و گستره فعالیت آن در ایران، پیک نور، سال هفتم، شماره ۲، صفحات: ۱۲۰-۱۳۰.

سازمانهای غیردولتی، ما و نظام سرمایه‌داری، (۱۳۸۳)، حورا، شماره ۷، <http://ensani.ir/fa/article/109085> (بازدید: ۱۴۰۰/۰۷/۰۷).

سیاست های کلی نظام اداری، ابلاغی ۱۳۸۹/۰۱/۱۴، <https://farsi.khamenei.ir/news-content?id=16992>.

سلیمی، رسول، (۱۴۰۳)، پیامدهای عدم تصویب اف ای تی اف؛ موافقین و مخالفین چه می‌گویند؟، خبر آنلاین، ۱۴۰۳/۰۴/۰۷، <https://www.khabaronline.ir/news/1925321/>

سن، آمارتیا (۱۳۸۱)، توسعه به مثابه آزادی، ترجمه احمد موثقی، تهران: انتشارات دانشگاه تهران. سنجرى، مير مهرداد (۱۳۸۸)، سرزمین‌های جدا شده و تهدید تمامیت ارضی ایران، تابناک، ۱۶/۰۸/۱۳۸۸، <https://www.tabnak.ir/fa/news/70792>.

سريع القلم، محمود (۱۳۸۲)، جایگاه برداشت‌های مشترک نخبگان در توسعه یافتگی، اطلاعات سیاسی و اقتصادی، سال نهم، شماره ۷۹-۸۰، صفحات: ۱۸-۲۲. سریع القلم، محمود (۱۳۸۰)، عقلانیت و آینده توسعه یافتگی ایران، تهران: مرکز مطالعات خاورمیانه.

سلطانی پور، فرزانه، دمارى، بهزاد (۱۳۹۵)، وضعیت توسعه پایدار در ایران، مجله دانشکده بهداشت و انستیتو تحقیقات بهداشتی، زمستان، دوره ۱۴، شماره ۴، صفحات ۱-۱۴. شهرام نیا، سید امیر مسعود، اسکندری، مجید (۱۳۸۸)، ناکارآمدی نخبگان سیاسی در کارآمد سازی روند توسعه ایران عصر پهلوی، گنجینه اسناد، سال بیستم، دفتر اول، بهار، صفحات: ۴۷-۱۰۵.

شیخ الاسلامی، جواد (۱۳۶۹)، افزایش نفوذ سیاسی روس و انگلیس در ایران عصر قاجار و تأثیر این نفوذ در ایجاد رسم سرسپردگی در میان رجال ایرانی»، اطلاعات سیاسی - اقتصادی فروردین و اردیبهشت ۱۳۶۹ - شماره ۳۵، صفحات: ۴-۱۰.

- شیخ الاسلامی، جواد (۱۳۵۶)، علل افزایش نفوذ سیاسی روس و انگلیس در ایران عصر قاجار، یغما، سال ۳۰، شماره ۶، شهریور، صفحات ۳۲۸-۳۳۷.
- صالحی، علی اکبر (۱۴۰۰)، مصاحبه با خبرگزاری تسنیم در موضوع مذاکرات هسته‌ای، خبرگزاری تسنیم، ۱۸/۱/۱۴۰۰.
- صمدیان، فرزانه، سلطانی نژاد، الهه (۱۳۹۹)، بایسته‌های راهبردی برنامه‌ی هفتم توسعه، مرکز پژوهش‌های اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران.
- عابدی اردکانی، محمد (۱۳۹۳)، «توسعه‌نیافتگی سیاسی از منظر فرهنگ سیاسی نخبگان در ایران (۱۳۸۴-۱۳۶۸)»، پژوهشنامه علوم سیاسی، سال چهارم، شماره نهم، پاییز، صفحات: ۱۳۳-۱۶۹.
- عاملی، سعید رضا (۱۴۰۰)، شورای عالی انقلاب فرهنگی نیازمن خانه تکانی است، ۱۴۰۰/۰۶/۳۱، <http://iuec.ir/> بازدید: ۱۴۰۰/۰۷/۰۶.
- غفاری، غلامرضا (۱۳۹۴)، «آسیب شناسی و ناپایداری توسعه اجتماعی در ایران»، برنامه ریزی رفاه و توسعه اجتماعی، شماره ۲۲، بهار، صفحات: ۲۵-۴۹.
- علیزاده، محمد رضا (۱۳۹۸)، پایان تلخ مذاکرات قانون رسیدگی به اموال مسئولان، اندیشکده شفافیت برای ایران، ۱۳۹۸/۱۰/۲. <https://tp4.ir/3566/Transparency-of-property2> بازدید ۱۴۰۰/۰۶/۲۶.
- فتحی، محمد (۱۳۹۳)، اصول قانون اساسی در پرتو نظرات شورای نگهبان: اصل بیست و ششم، پژوهشکده شورای نگهبان، <http://www.shora-rc.ir/portal/file/?15477/po930728-131.pdf>
- فروغی ابری، علی اصغر، سهامی، فرهاد (۱۳۹۵)، بررسی و تحلیل عوامل مؤثر بر تمرکزگرایی در تاریخ معاصر ایران در دو مقطع انقلاب مشروطه و انقلاب اسلامی، تاریخ نامه انقلاب، دوره دوم (۲-۳)، صفحات: ۱۱۵-۱۴۶.
- فهرست احزاب و گروه‌های سیاسی، ۱۴۰۰/۰۱/۲۵، <https://moi.ir/fa> بازدید ۱۴۰۰/۰۷/۰۸.
- قاسمی، فرهاد (۱۳۹۵)، سیستم‌های پیچیده و آشوبی: الگوی وابستگی حساس، بازدارندگی و جنگ، سیاست جهانی، پاییز، شماره ۱۷، صفحات: ۷-۳۲.

قالیباف، محمد باقر (۱۳۹۶)، تمرکزگرایی و تمرکززدایی در ایران، به سوی طراحی الگوی نیمه متمرکز، انتشارات دانشگاه تهران. <https://fidibo.com/book/70382>

قانون انتخابات ریاست جمهوری اسلامی ایران، مصوب ۱۳۶۴/۰۴/۰۵ مجلس شورای اسلامی با اصلاحات و الحاقات بعدی،

<https://qavanin.ir/Law/TreeText/?IDS=17786005663509608361>
قانون انتخابات مجلس خبرگان رهبری مصوب ۱۴۰۲/۰۷/۰۵ مجلس خبرگان رهبری با اصلاحات و الحاقات بعدی،

<https://qavanin.ir/Law/TreeText/?IDS=6524056997830348142>
قانون برنامه پنجاه اول توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، مصوب ۱۳۶۸/۱۰/۱۱ مجلس شورای اسلامی با اصلاحات و الحاقات بعدی.

<https://qavanin.ir/Law/TreeText?IDS=14255278958927385246&SearchText>
قانون برنامه پنجاه دوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، مصوب ۱۳۷۳/۰۹/۲۰ مجلس شورای اسلامی با اصلاحات و الحاقات بعدی.

<https://qavanin.ir/Law/TreeText/?IDS=5414034828674824099>
قانون برنامه پنجاه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، مصوب ۱۳۷۹/۰۱/۱۷ مجلس شورای اسلامی با اصلاحات و الحاقات بعدی.

<https://qavanin.ir/Law/TreeText/?IDS=12738515587594829611>
قانون برنامه پنجاه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، مصوب ۱۳۸۳/۰۶/۱۱ مجلس شورای اسلامی با اصلاحات و الحاقات بعدی.

<https://qavanin.ir/Law/TreeText/?IDS=17421599868972021608>
قانون برنامه پنجاه پنجم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۴-۱۳۹۰)، مصوب ۱۳۸۹/۱۰/۱۵ مجلس شورای اسلامی با اصلاحات و الحاقات بعدی.

<https://qavanin.ir/Law/TreeText?IDS=12938660761870829220&SearchText>
قانون برنامه پنجاه ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (۱۴۰۰-۱۳۹۶)، مصوب ۱۳۹۵/۱۲/۱۴ مجلس شورای اسلامی با اصلاحات و الحاقات بعدی.

<https://qavanin.ir/Law/TreeText/?IDS=6692614242613958019>

قانون برنامه هفتم پیشرفت جمهوری اسلامی ایران (۱۴۰۳-۱۴۰۷) مصوب ۱۴۰۳/۰۳/۰۱ مجلس شورای اسلامی.

<https://qavanin.ir/Law/TreeText?IDS=15033449572675229448&SearchText>

قانون تشکیلات، وظایف و انتخاب شوراهای اسلامی کشور و انتخاب شهرداران، با اصلاحات و الحاقات بعدی مصوب ۱۳۷۵/۰۳/۰۱ مجلس شورای اسلامی،

<https://qavanin.ir/Law/TreeText?IDS=16203143903110837217>

قانون فعالیت احزاب، جمعیت ها و انجمن های سیاسی و صنفی و انجمنهای اسلامی یا اقلیتهای دینی شناخته شده، با اصلاحات و الحاقات بعدی، مصوب ۱۳۶۰/۰۶/۰۷ مجلس شورای

اسلامی. <https://qavanin.ir/Law/TreeText?IDS=13855677446651149654>

قیصری، نوراله (۱۳۷۵)، جامعه ایران و ورود تفکر جدید، پانزده خرداد، دوره اول، شماره ۲۱، بهار، صفحات ۶۴-۷۷.

قیصری، نوراله (۱۳۸۸)، نخبگان و تحول فرهنگ سیاسی در ایران دوره قاجار، تهران، مرکز اسناد انقلاب اسلامی.

قیصری، نوراله (۱۳۹۲)، «امنیت پایدار نظام جمهوری اسلامی ایران؛ الگویی برای تبیین و اجرای سیاست های کلان»، دانش سیاسی، سال ۹، شماره ۱، (پیاپی ۱۷)، صفحات: ۴۵-۶۲.

قیصری، نوراله، قیصری، یداله (۱۳۹۷)، امنیت خاک در ایران، اندیشکده ایرانی مطالعات راهبردی دانشگاه تهران.

قیصری نوراله (۱۳۹۸)، مشارکت اجتماعی؛ معنا کاوی یک مفهوم راهبردی، مطالعات راهبردی ناجا، سال چهارم، شماره یازدهم، بهار، صفحات: ۳۱-۵۹.

قیصری، نوراله (۱۴۰۲)، انتخابات و بسیج منابع: الگویی نظری در تبیین رقابت انتخاباتی، سیاست،

دوره ۵۳، شماره ۲، شهریور ۱۴۰۲، صفحات: ۳۱۵-۳۴۲. DOI:

jpq.2023.305639.100761310.22059

قیصری، نوراله، قربانی، مصطفی (۱۳۹۴)، کارآمدی نظام جمهوری اسلامی ایران؛ مدلی برای سنجش و ارزیابی، دانش سیاسی، سال یازدهم، شماره دوم، پاییز و زمستان، پیاپی ۲۲، صفحات: ۱۲۹-۱۴۸.

گودرزی، مهرداد (۱۳۹۹)، لزوم آسیب شناسی برنامه ششم، خبرگزاری خانه ملت، ۱۳۹۹/۸/۲۴.
<https://rc.majlis.ir/fa/news/show/1627071>
گلستانی، ن.، و خاک زند، م.، و فیضی، م.، و کریمی، ب. (۱۳۹۹)، تبیین ارتباط دوسویه ی ادراک منظر و مشارکت در فرآیند توسعه ی منظر مشارکتی، باغ نظر، ۱۷ (۹۰)، ۳۵-۵۴.
Doi: 10.22034/bagh.2019.202680.4320

لطیفی، غلامرضا، بساطیان، سید محمد (۱۳۹۱)، پیامدهای امنیتی ناشی از تمرکزگرایی در کلانشهر تهران، جامعه پژوهی فرهنگی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی سال سوم، شماره اول، بهار و تابستان، صفحات: ۱۲۳-۱۳۷.

محمودی، وحید (۱۳۸۴)، همگرایی در اندیشه‌های توسعه؛ نگرشی تحلیلی و تطبیقی به اندیشه‌های آمارتپاسن و حسین عظیمی، اطلاعات سیاسی و اقتصادی، شماره ۲۲۱-۲۲۲، بهمن و اسفند، صفحات: ۱۵۶-۱۶۳.

مردوخ، بایزید (۱۳۹۳)، «دولت احمدی نژاد برنامه چهارم را زمین گیر کرد»، ۱۳۹۳/۰۳/۳۱، خبر آنلاین،

<https://www.khabaronline.ir/news/361327>

معاونت مطالعات اجتماعی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (۱۴۰۰)، درخواست پروپوزال پژوهشی؛ ابعاد اجتماعی برنامه هفتم توسعه، مبتنی بر الگوی مشارکت مردمی، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، panel.majlis.ir.

معمار، رحمت‌الله (۱۳۸۷)، توسعه یافتگی و مشارکت سیاسی در ایران: بررسی تطبیقی درون کشوری، مسائل اجتماعی ایران، سال ۱۶، شماره ۶۳، صفحات: ۲۱۵-۲۵۴.

ملکی، حسن، آقامحمدی، جواد (۱۳۹۴)، تمرکزگرایی و تمرکززدایی در فرایند برنامه ریزی توسعه آموزشی: چالش‌ها و موانع، کار و جامعه، اردیبهشت، شماره ۱۸۰، صفحات: ۶۰-۶۶.
«مواضع متفاوت نمایندگان یک روز پس از گفت‌وگوهای مسقط / حمله و دفاع از مذاکره-کنندگان»، روزنامه هم‌میهن، ۱۴۰۴/۰۱/۲۵، <https://hammihanonline.ir>.

موتقی، سیداحمد (۱۳۸۳)، توسعه؛ سیر متحول مفهومی و نظری، سیاست، شماره ۶۳، صفحات ۲۲۳-۲۵۲.

موسویان، سید حسین (۱۳۹۲)، مصاحبه با دیپلماسی ایرانی در موضوع مذاکرات هسته‌ای، دیپلماسی ایرانی، ۱۳۹۲/۱۱/۸.

لاریجانی، علی (۱۳۹۶)، ماجرای برنامه ششم از زبان "لاریجانی"؛ وقتی دولت برنامه نداد، ما چه می‌کردیم؟ کشور که بدون برنامه نمی‌شود، خبرگزاری تسنیم، ۱۳۹۶/۲/۲۱.

میرزایی، بیژن و دیگران (۱۳۹۹)، تحول هویت روشنفکری و تأثیر آن در سر کار آمدن رضاخان، توسعه اجتماعی، توسعه انسانی سابق، دوره ۱۴، شماره ۴، تابستان، صفحات ۱۱۱-۱۴۶.

میرسنجری، مهرداد (۱۳۸۸)، سرزمین‌های جدا شده و تهدید تمامیت ارضی ایران، سایت خبری تابناک، تاریخ انتشار: ۱۳۸۸/۰۸/۱۶.

میرمعزی، (۱۳۹۶)، مفهوم توسعه یافتگی اقتصادی از دیدگاه حضرت امام خمینی (ره)، <http://www.imam-khomeini.ir/fa/n127710/>، بازدید، ۱۴۰۰/۶/۳.

نوربخش، بهمن، میرترابی، سعید (۱۳۹۹)، ضعف اجماع نخبگان و پیامدهای آن بر چرخه سیاستگذاری توسعه در ایران (برنامه‌های اول، دوم و سوم توسعه ج.ا. ایران)، رهیافت انقلاب اسلامی، سال چهاردهم، شماره ۵۱، تابستان ۱۳۹۹، صفحات ۱۱۳ - ۱۳۴.

یاسوری، مجید، حاتمی نژاد، حسین، اسد زاده، هانیه (۱۳۹۴)، بررسی علل و چگونگی تمرکز گرایی تهران در سه دهه گذشته، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، دوره ۴۷، شماره ۲، تابستان، صفحات: ۳۱۵-۳۳۶.

References

- Amosa, D (2010), Local government and good governance: the case of Samoa, *Commomwealth journal of local government*, Vol 7, pp: 1- 15. <https://www.researchgate.net/publication/276395402>
- Arnstein, Sherry R. (2019), A Ladder of Citizen Participation, *Journal of the American Planning Association*, Vol 85, Issue 1, and PP: 24-34, DOI: 10.1080/01944363.2018.1559388.

- Bahatia, Rajiv (2021), *It's time to build BRICS better*, The Hindu Delhi, (News Paper), Wednesday, September 1.
- Bhattacharjee, Kallol (2021), *Concerns over Afghanistan's membership in SAARC arise*, The Hindu Delhi, Wednesday (News Paper), September 1.
- Ballard, Heidi Renate (1997), *The Ideology of progress, Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of the requirements*, for the Degree of Doctor of Philosophy in Sociology, The University of New Mexico Albuquerque, New Mexico.
- Bishop, Patrick, Davis, Glyn (2002), Mapping Public Participation in Policy Choices, *Australian Journal of Public Administration*, Vol 61, Issue 1, PP: 64-75, <https://doi.org/10.1111/1467-8500.00259>
- Boyle, Michale J. (2020), *The Great Recession*, by The Investopedia Team, 23/10/220, <https://www.investopedia.com/terms/g/great-recession.asp>.
- Cemp, Geoffery (2005), *The Iran Primer; Reagan Administration*, <https://iranprimer.usip.org/resource/reagan-administration>.
- Clough, Ray W., Penzien, Joseph, (2003), *Dynamics of structures*, 3rd edition, Computers and Structures, Inc., USA.
- Curiel, Erik (2016), *Kinematics, Dynamics, and the Structure of Physical Theory*, arXiv: 1603.02999 [physics. hist-ph], <https://doi.org/10.48550/arXiv.1603.02999>.
- Denord, Francois, Palme, Mikael, Réau, Bertrand (Eds), (2020), *Resarching Elites and power; Theory, Methods, Analyses*, Springer.
- Desai, Vandana, Potter, Robert B (2014), *the Companion to Dtevelopment Studies* (Third Edition), Routledge, Taylor and Francis, London and New York.
- De Xavier FA, Lolayekar AP, Mukhopadhyay P. (2021), Decentralization and Its Impact on Growth in India, *Journal of South Asian Development*. 2021; 16(1):130-151. Doi:[10.1177/09731741211013210](https://doi.org/10.1177/09731741211013210)

English Merriam Webster Dictionary,
<https://www.merriamwebster.com/dictionary/unsustainability>

Exley, S. (2020), Open Policy Making in the UK – to Whom Might Policy Formulation be “Opening Up? *Journal of Social Policy*, 1–19. doi:10.1017/s0047279420000215

Felicetti, A. (2020), Systemic Unsustainability as a Threat to Democracy. *Environmental Values*, Vol. 30; iss. 4: 431 – 451, DOI: 10.3197/096327120x15973379803708, in: <https://www.researchgate.net/publication/344153797>.

Flyvbjerg, Bent (2002), Bringing Power to Planning Research: One Researcher's Praxis Story, *Journal of Planning Education and Research*, June, 21: 353-366. DOI:10.1177/0739456X0202100401

Frazer, Gretchen (2020), *A timeline of Iran-US relations*, 13/01/2020, <https://www.pbs.org/newshour/world/a-timeline-of-u-s-iran-relations>

Goldeston, Jack a., (2010), A Global Model for Forecasting Political Instability, *American Journal of Political Science*, Vol 54, No 1, January, Pp. 190–208.

Garretsen, H., Stoker, J. I., & Weber, R. A (2020), Economic perspectives on leadership: Concepts, causality, and context in leadership research, *The Leadership Quarterly*, 31(3), Article 101410. <https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2020.101410>

Gibson, Robert B., et.al, (2005), *Sustainability Assessment: Making the World Better, One Undertaking at a Time*, Earthscan, UK.

Global Human Development Indicators (2021), *United Nation Development Program*, <http://hdr.undp.org/countries>.

Goel RK, Saunoris JW, (2016), Government Decentralization and Prevalence of the Shadow Economy, *Public Finance Review*, 44(2):263-288. Doi: [10.1177/1091142114545677](https://doi.org/10.1177/1091142114545677)

Haass, Richard (2010), *Iran Primer; The Gorge H. W. Bush Administration*, 05/10/2005, <https://iranprimer.usip.org/resource/george-w-bush-administration>, Visited: 09/11/ 2021.

Hadley, Stephen J. (2010), *Iran Primer; The Gorge W. Bush Administration*, 05/10/2005, <https://iranprimer.usip.org/resource/george-w-bush-administration>, Visited: 09/11/ 2021.

Haq, Mahbub ul (1995), *Reflections on Human Development*, Oxford University Press, USA.

Henriksen, T. H. (2001), the Rise and Decline of Rogue States, *Journal of International Affairs*, 54(2), 349–373. <http://www.jstor.org/stable/24357735>

Hente, Bjorn (2008), *Thinking about Development matter*, Zed books, London and New York.

Hochwald, Wener (1973), The Idea of Progress: A review Article, *Journal of Economic Issues*, 7(1), 47- 59.

Holden, Erling, Linnerud, Kristin, Boe, Vegard (2024), Sustainable Development: Notins, Numbers and Narratives, *Sustainable Development*, 12 November 2024, <https://doi.org/10.1002/sd.3261>.

Hovsepyan, M. (2023), The Chronology of Economic Instabilities of the EAEU Countries, *Messenger of ASUE*, 1(73), PP 60-72. DOI: 10.52174/1829-0280_2023.1-60

Sifat, Ridwan Islam (2019), Role of Leadership for Achieving Sustainable Development Goals, *GIS Business*, Vol 14, Issue 3, May-June 2019, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3693538>

Joël, Sommeria, (February 5, 2019), *The laws of dynamics*, Encyclopedia of the

Environment, Accessed October 4, 2024 [online ISSN 2555-0950] Url: <https://www.encyclopedie-environnement.org/en/physics/laws-of-dynamics/.PDF>.

- Jones, B. F., & Olken, B. A, (2005), Do Leaders Matter? National Leadership and Growth since World War II, *the Quarterly Journal of Economics*, 120(3), 835–864. doi:10.1093/qje/120.3.835
- Kalb, Zep, (2024), Mobilized Resilience and Development under Sanctions in Iran, *Development and Change*, Vol 55, Issue 5, PP 933–964. DOI: 10.1111/dech.12859.
- Kemp, Geoffrey, (05/10/2010), *Reagan Administration*, The Iran Primer, <https://iranprimer.usip.org/resource/reagan-administration>, visited: 24/01/2025.
- Khan, Saria, (2024), The Iran Nuclear Deal, Non-proliferation and US-Iran Conflict Resolution, *Palgrave Macmillan Cham*, <https://doi.org/10.1007/978-3-031-50196-8>.
- Kopnina, Helen (2016), The victims of unsustainability: a challenge to sustainable development goals, *International Journal of Sustainable Development & World Ecology*, 23:2, 113-121, DOI: 10.1080/13504509.2015.1111269
- Lessmann, C. (2012). Regional Inequality and Decentralization: An Empirical Analysis. *Environment and Planning A*, 44(6), 1363–1388. doi:10.1068/a44267
- Lederman, Daniel & Maloney, William F., (2003). *Research and development (R&D) and development*, Policy Research Working Paper Series 3024, The World Bank. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/778751468739477640/pdf/multi0page.pdf>
- Louth, Jontahon, (2009), *imaging a Complex World; Science, Order and International Relations*, Thesis Submitted for degree of Doctor of Philosophy in the Discipline of Politics, School of History and Politics, University of Adelaide. <https://digital.library.adelaide.edu.au/dspace/bitstream/2440/64044/8/02whole.pdf>
- Luka, Elli (2020), *the Global Economic Order; the International Law and Politics of the Financial and Monetary System*, Edward Elgar Publishing Limited, USA.

- Mashali, Behzad (2012), Analyzing the relationship between perceived grand corruption and petty corruption in developing countries: case study of Iran, *International Review of Administrative Sciences*, vol 78, No 4, pp: 775-787. <https://doi.org/10.1177/0020852312455>
- Matthee, Rudi,(2022), Matthee, R. (2019). Safavid Iran and the “Turkish Question” or How to Avoid a War on Multiple Fronts. *Iranian Studies*, 52(3–4), 513–542. doi:10.1080/00210862.2019.1648228
- Miler, Leon, (2020), Why the Devpolment Paradigm transformed into the Sustainability Discourse, *Journal of Resarch and Reviews in Social Sciences Pakistan*, Vol 3, No1, PP 570- 589. <https://journal.kinnaird.edu.pk/wp-content/uploads/2024/07/1.-Leon-Miller.pdf>
- Milner, Murray, Jr. (2015), *Elites; A General Model*, Polity press, Cambridge, UK.
- Mohamad Ali, Mohd Azhar, Arifin, Kadir (2019), Factors Contrbuting to the Success and Weakness of Public Participation in Local Plans at Local Authority Malaysia: a Reviwe, *Asian Journal of Environment, History and Heritage*, December, Vol. 3, Issue. 2, p. 29-35.
- Mosaddeq Ahmad, Nafeez, (2010), *Economic Instability*, In: A User's Guide to the Crisis of Civilisation: And How to Save it, Pluto Press, London, PP: 105-137.
- Muñoz, Lucio (2024), Sustainability thoughts 142: Expanding sustainability line theory to point out the nature of sustainability problems and of unsustainability paradigm zones separating sustainability and unsustainability-based paradigms, *ISRG Journal of Journal of Economics, Business and Management (ISRGJEBM)*, Volume 2, Issue 4 (July – August), pp 167-171, Doi: 10.5281/zenodo.13335529.
- Nathan, Laurie, (2006), *Domestic Instability and Security Commeunties*, European Journal of International Relations, Vol 12, No 2, PP: 275-299. DOI: 10.1177/1354066106064510

- Nikou, Semira N., (2021), *Timeline of Iran's Foreign Relations*, 10/08/2021, The Iran Primer, <https://iranprimer.usip.org/resource/timeline-irans-foreign-relations>.
- Nugroho, Riant (2024), *Public Policy for the Developing Countries*, Institute for Policy Reform, Year: 2024, ISBN: 9786021916407. Publisher: Institute for Policy Reform, Year: 2024
- OECD (2025), *Strategic Foresight Toolkit for Resilient Public Policy: A Comprehensive Foresight Methodology to Support Sustainable and Future-Ready Public Policy*, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/bcdd9304-en>.
- OECD (2022), *OECD Guidelines for Citizen Participation Processes*, OECD Public Governance Reviews, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/f765caf6-en>.
- Potter, Robert (2014), The nature of development studies, in Vandana Desai and Robert B. Potter(eds), (2014), *The Companion to Development Studies*, Third edition, Routledge, London and New York, pp: 48-54.
- Rakel, E. P. (2008). *The Iranian political elite, state and society relations, and foreign relations since the Islamic revolution*, University of Amsterdam.
- Rathanayke Ananda, (2022), is Political Instability an Obstacle to Economic growth? Evidence from South Asia, *Vidyodaya Journal of Management*, Vol 8, No 2, PP: 185 – 207. DOI:10.31357/vjm. v8iII.6095.
- Redclift, Michale (2014), *Sustainable Development*, in Vandana Desai and Robert B. Potter (eds), (2014), *The Companion to Development Studies*, Third edition, Routledge, London and New York, pp: 481- 485.
- Relliy, John E., Turcan, Romeo V. (2023), Leadership: The Conundrum of Authenticity, in; Romeo V. Turcan, et.al (editors), (2023), *The Emerald Handbook of Authentic Leadership*, Emerald Publishing Limited, United Kingdom, North America ,Japan, India, Malaysia, China.
- Rocheleau, Dianne, Slocum, Rachel, (1995), Participation in context: Key questions, in Slocum, Rachel and et.al (Eds), (1995), *Power, Process and*

- Participation: Tools for change*, Intermediate Technology Publications, London, PP: 17-30. DOI: 10.3362/9781780445663.
- Sapelli, G. (2023), Instability, *In: States, Markets and Wars in Global History*, Palgrave Macmillan, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-26716-1_6.
- Sapkota, Mahendra, Tharu, Mahesh (2016), *Development as a 'Contested Discourse': An Overview*, Research Gate, <https://www.researchgate.net/publication/323226674>
- Sen, Amartya, Kumar (2000), *Development as Freedom*, Alfred A Knopf, New York, USA.
- Silva, S. L.; Beske-Janssen, P.; Schaltegger, S., (2017), *Measuring positive sustainability. A systematic literature review*, Proceedings of the 21st Conference of the Environmental and Sustainability Management Accounting Network (EMAN), Liège. <https://www.cbcsd.cz/wp-content/uploads/2017/09/Silva-Beske-Janssen-Schaltegger-Measuring-positive-sustainability.-A-systematic-literature-review.Pdf> (Accessed 5 October 2024).
- Spina, Nicholas (2014), Decentralisation and political participation: An empirical analysis in Western and Eastern Europe, *International Political Science Review*, Vol. 35, No 4, PP: 448–462. DOI: 10.1177/0192512113496681
- Standards of Public Participation (2008), *Adopted by the Austrian Council of Ministers on 2 July 2008*, https://unece.org/fileadmin/DAM/env/pp/pppeg/Austria_pp_standards.pdf.
- Svensson, Jakob (2005), Eight Questions about Corruption, *the Journal of Economic Perspectives*, Vol. 19, No. 3, summer, pp. 19-42.
- Slaboch, Matthew W. (2018), *A Road to Nowhere; The Idea of progress and Its Critics*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia.
- Suleiman, Ezran (1978), *Elite in French Society; the Politics of Survival*, Princeton University Press, Princeton, Newjersey.

Streeten, Paul (1979), *The Frontiers of Development Studies*, London: Macmillan.

Sustainable Development Commission, (2021), *History of Development*, http://www.sd-commission.org.uk/pages/history_sd.html.

The 13th Five-year Plan for Economic and Social Development Plan of the People's Republic of China (2016-2020), Translated by Compilation and Translation Bureau, Central Committee Communist party of China.

Tesuchiya, Takashi (1997), Eugenic Sterilizations in Japan and Recent Demands for an Apology: A Report, *Newsletter of the Network on Ethics and Intellectual Disability*, Vol.3, No.1, fall, pp.1-4.

Treisman, Daniel, (2007), *the Architecture of Government, Rethinking Political Decentralization*, Cambridge University Press, New York.

Walker and et.al (eds), (2019), *Sustainable Real Estate*, Palgrave macmillan. ISBN: 978-3-319-94565-1

Ziai, Aram (2016), *Development Discourse and Global history: from Colonialism to Sustainable Development*, Routledge, London.

Zonis, Marvin (1968), Political Elites and Political synicism in Iran, *Comparative Political Studies*, 1(3):351-371. doi:10.1177/001041406800100302.

Translated References into English

Abedi Ardakani, M. (2014). How elite political culture shaped Iran's political stagnation (1989–2005). *Political Science Research Quarterly*, 4(9), 133–169 [In Persian]

Abolhamd, Abdolhamid (1970). "Provincial and State Associations (Local and Regional)." *Journal of the Faculty of Law and Political Science*, University of Tehran, No. 2, pp. 12-42. [In Persian].

Ahmadi Amouei, Bahman (1904). *The Political Economy of the Islamic Republic of Iran*. Tehran: Gām-e No. [In Persian].

Ahmadinejad, Mahmoud (02/09/2007). "The Vision Document Can Be Achieved in Less Than 20 Years." Donya-e-Eqtasad, <https://donya-e-eqtasad.com>. Accessed: 01/24/2025. [In Persian].

Ahmadinejad, Mahmoud (04/09/2012). "Ahmadinejad: The Designers of the Vision Document Did Not Fully Understand the Iranian Nation." Mashregh News, <https://www.mashreghnews.ir/news/151834>. [In Persian].

Akhtarshahr, Ali (2010). "Development in Islam and the West: Outcomes and Consequences." Ma'rifat, Imam Khomeini Educational and Research Institute Publications System, <http://marifat.nashriyat.ir/node/466>. Accessed: 09/25/2021. [In Persian].

"Ali Larijani's Clarification on a Misinterpretation." Donya-e-Eqtasad Daily, 11/23/2024, <https://donya-e-eqtasad.com/>. [In Persian].

Alizadeh, M. R. (2019). The bitter end of the Property Law for officials. Transparency for Iran Think Tank. Retrieved June 26, 2021, from <https://tp4.ir/3566/Transparency-of-property2> [In Persian].

Ameli, Saeed Reza. (2021). The Supreme Council of the Cultural Revolution needs a housecleaning. IUEC. Retrieved June 26, 2021, from <http://iuec.ir/> [In Persian].

Amini, Siavash (1998). "The Instability of Sustainable Development." Modir-Sāz, Vol. 1, No. 2, Summer & Fall, pp. 5-23. [In Persian].

"A Reflection on the Meaning and Foundation of Western Development and Islamic-Iranian Development." (Author Unknown), Center for Islamic-Iranian Model of Progress, <http://olgou.org/publications>. Accessed: 09/25/2021. [In Persian].

Asadi, Meisam; Khalkhali, Seyyed Mohiuddin; Ghorbani, Davood (2015). "An Analysis of Iran-Ottoman Relations During the Safavid Era Based on Historical Treaties." Tārīkh-e Now, No. 12, Fall. <http://ensani.ir/fa/article/journal-number/39621/12>. [In Persian].

Bashiriyeh, Hossein (2001). *Obstacles to Political Development in Iran*. Tehran: Gām-e No. [In Persian].

Bashiriyeh, Hossein (2004). "The Role of Elites in the Transition to Democracy." *Bāztāb-e Andisheh*, No. 53, <http://ensani.ir>. [In Persian].

"Britain Puts Army on Standby to Manage Fuel Crisis." *Euronews Persian*, 09/28/2021, <https://per.euronews.com/2021/09/28/>. [In Persian].

16. By-Law of the Steering Committee for the Implementation of the Comprehensive Scientific Roadmap of the Country, Approved on 18/08/2017. [In Persian].

Determination of the Duties and Authorities of Governors and District Administrators and Their Appointment and Dismissal Procedures, Approved by the Supreme Administrative Council on 28/07/1998. [In Persian].

[Divergent stances of representatives one day after Muscat talks: Attacks and defense of negotiators]. (2024, April 14). *Ham Mihaan Newspaper*. Retrieved from <https://hammihanonline.ir> [In Persian].

Eftekhari, Ghasem (2021). "Iran-U.S. Relations from a Different Perspective." *Shargh Daily*, 07/13/2021, No. 4050. [In Persian].

Executive By-Law of the Activities of Political Parties, Associations, Political and Trade Organizations, Islamic Associations, and Religious Minorities (Related to the Law Passed by the Islamic Consultative Assembly on 07/06/1981), Approved by the Council of Ministers on 30/03/1982. [In Persian].

Fathi, M. (2014). *Principles of the Constitution in light of the Supreme Court's views: Article 26*. Supreme Court Research Center. Retrieved from <http://www.shora-rc.ir/portal/file/?15477/po930728-131.pdf> [In Persian].

Foroughi Abri, A., Sha'ami, F. (2016). *Analyzing factors affecting centralization in modern Iranian history during the Constitutional*

- Revolution and the Islamic Revolution. *Historical Quarterly*, 2-3, 115-146. [In Persian].
- Ghaffari, G. (2015). Pathology and instability of social development in Iran. *Quarterly Journal of Welfare and Social Development Planning*, 22, 25-49. [In Persian].
- Gehisari, Noorollah. (1996). [Iranian society and the emergence of new thought]. *Fifteen Khordad Journal*, 1(21), 64-77. [In Persian].
- Gehisari, Noorollah. (2009). Elites and Political Culture Transformation in Qajar Iran [نخبگان و تحول فرهنگ سیاسی در ایران دوره قاجار]. Center for Islamic Revolution Documents. [In Persian].
- Gehisari, Noorollah. (2013). [Sustainable security of the Islamic Republic system: A model for explaining and implementing macro policies]. *Political Science*, 9(1), 45-62. [In Persian].
- Gehisari, Noorollah., & Gehisari, Yadollah. (2018). Land Security in Iran [امنیت خاک در ایران]. University of Tehran Strategic Studies Think Tank. [In Persian].
- Gehisari, Noorollah. (2019). [Social participation: Meaning-making of a strategic concept]. *NAJA Strategic Studies Quarterly*, 4(11), 31-59. [In Persian].
- Gehisari, Noorollah. (2023). [Elections and resource mobilization: A theoretical model for explaining electoral competition]. *Politics Quarterly*, 53(2), 315-342. <https://doi.org/10.22059/jpq.2023.305639.1007613> [In Persian].
- Gehisari, Noorollah., & Ghorbani, M. (2015). [Efficiency of the Islamic Republic system: A measurement and evaluation model]. *Political Science*, 11(2), 129-148. [In Persian].
- Ghasemi, F. (2016). Complex and chaotic systems: Dependency models, deterrence, and war. *Global Politics*, Fall, 17(1), 7-32. [In Persian].

Ghalibaf, M. B. (2017). Centralization and decentralization in Iran: Towards designing a semi-centralized model. University of Tehran Publishing. Retrieved from <https://fidibo.com/book/70382> [In Persian].

Executive By-Law of Article (13) of the Law on the Activities of Political Parties and Groups (Approved by the Islamic Consultative Assembly on 08/08/2016), Approved by the Council of Ministers on 23/02/2018. [In Persian].

Golestani, N., Khakzand, M., Feizi, M., & Karimi, B. (2020). [Explaining the bidirectional relationship between landscape perception and participation in participatory landscape development]. *Bagh-e Nazar, 17*(90), 35–54. <https://doi.org/10.22034/bagh.2019.202680.4320> [In Persian].

Minorities (Related to the Law Passed by the Islamic Consultative Assembly on 07/06/1981), Approved by the Council of Ministers on 30/03/1982. [In Persian].

General Policies of the Administrative System (Approved 04/03/2010). Retrieved from <https://farsi.khamenei.ir/news-content?id=16992> [In Persian].

Internal Regulations of the Neighborhood Councils (Shorayari), Approved on 05/03/2019, <http://www.shorayaran.com/fa/doc/news/92>. [In Persian].

Press. <https://reader.fidibo.com/book/112720>. [In Persian]

Jadidi, Ali & Majidi, Tahereh (2015). "A Comparative Study of the Oil Industry and Nuclearization from the Perspective of Foreign Influence and the International System Based on Rosenkranz and Kaplan's Theories." International Relations Research Quarterly, Vol. 1, No. 16, Summer, pp. 103-133. [In Persian].

Jafar Malek, Mohammad Reza (2019). "Asset Declarations for Officials: A Step Toward Transparency." Islamic Republic News Agency (IRNA), 12/07/2019. [In Persian].

Jafarpour Kolouri, Rashid (2010). Political Culture of Iran. Tehran: Islamic Revolution Documentation Center. [In Persian].

Jalali, Mohammad (2012). "Limiting Principles of Decentralization in the Islamic Republic of Iran: A Comparative Approach with the French Republic." Legal Research Quarterly, Vol. 15, No. 60, pp. [Page range missing]. [In Persian].

Habibnejad, Seyyed Ahmad (2009). "Legal Analysis of Islamic City Councils in Light of Decentralization Principles." Fiqh va Hoquq (Jurisprudence and Law), Vol. 5, No. 20, Spring, pp. 111-131. [In Persian].

Islamic Consultative Assembly (1985, June 26). Law of the Islamic Republic of Iran Presidential Elections (with subsequent amendments) [قانون انتخابات ریاست جمهوری اسلامی ایران]. Qavanin.ir. <https://qavanin.ir/Law/TreeText/?IDS=17786005663509608361> Islamic Consultative Assembly [(1981, September 29). مجلس شورای اسلامی].

Islamic Consultative Assembly. (1981). Law on the Activities of Political Parties, Associations and Professional and Islamic Associations or Recognized Religious Minorities [قانون فعالیت احزاب، جمعیتها و انجمنهای قانون سیاسی و صنفی و انجمنهای اسلامی یا اقلیتهای دینی شناخته شده]. Approved 08/29/1981. [In Persian].

Islamic Consultative Assembly. (1993). Law on the Formation, Duties and Election of Islamic Councils and Mayors [قانون تشکیلات، وظایف و انتخاب شوراهای اسلامی کشور و انتخاب شهرداران]. Approved 05/31/1993 with amendments approved 04/17/2007. [In Persian].

Islamic Republic of Iran. (1994). The First Five-Year Economic, Social, and Cultural Development Plan Act [قانون برنامه پنجساله اول توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران]. Islamic Consultative Assembly.

<https://qavanin.ir/Law/TreeText/?IDS=5414034828674824099> [In Persian].

Islamic Republic of Iran. (1994). The Second Five-Year Economic, Social, and Cultural Development Plan Act [قانون برنامه پنجساله دوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران]. Islamic Consultative Assembly. <https://qavanin.ir/Law/TreeText/?IDS=5414034828674824099> [In Persian].

Islamic Republic of Iran. (2000). The Third Five-Year Economic, Social, and Cultural Development Plan Act [قانون برنامه پنجساله سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران]. Islamic Consultative Assembly. <https://qavanin.ir/Law/TreeText/?IDS=12738515587594829611> [In Persian].

Islamic Republic of Iran. (2004). The Fourth Five-Year Economic, Social, and Cultural Development Plan Act [قانون برنامه پنجساله چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران]. Islamic Consultative Assembly. <https://qavanin.ir/Law/TreeText/?IDS=17421599868972021608> [In Persian].

Islamic Republic of Iran. (2010). The Fifth Five-Year Economic, Social, and Cultural Development Plan Act (2011–2015) [قانون برنامه پنجساله پنجم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران]. Islamic Consultative Assembly. <https://qavanin.ir/Law/TreeText?IDS=12938660761870829220> [In Persian].

Islamic Republic of Iran. (2010). The Six Five -Year Economic, Social, and Cultural Development Plan Act (2011–2015) [قانون برنامه پنجساله ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران]. Islamic Consultative Assembly.

<https://qavanin.ir/Law/TreeText?IDS=12938660761870829220> [In Persian].

Islamic Republic of Iran. (2024). The Seven- Five Progress Plan of the Islamic Republic of Iran (2024-2028) [قانون برنامه هفتم پیشرفت جمهوری اسلامی ایران]. Islamic Consultative Assembly. Approved 05/22/2024. <https://qavanin.ir/Law/TreeText?IDS=15033449572675229448> [In Persian]

Haji, Hossein (2024). "Iran and the Palestinian Issue." Iranian Diplomacy, 10/30/2024, <http://www.irdiplomacy.ir/fa/news/2029464/>. [In Persian].

55.Haji Babaei, Hamid Reza (2017). "Rouhani's Government Did Not Believe in Drafting the Sixth Development Plan." Tasnim News Agency, 05/11/2017. [In Persian].

Khandaqi, Maghsoud Amin & Dehghani, Marzieh (2010). "A Reflection on Centralization, Decentralization and Recentralization: Implications for Iran's Curriculum System (A New Perspective)." Educational and Psychological Studies, 11(2), 165 Mahmoudi, V. (2006). [Convergence in development theories: An analytical and comparative approach to the ideas of Amartya Sen and Hossein Azimi]. Political and Economic Information, 221-222, 156–163. https://fedu.um.ac.ir/article_33559.html [In Persian].

Khamenei, Ayatollah Seyyed Ali. Statements (07/07/1986, 08/06/2003, 07/14/2012). <https://farsi.khamenei.ir/speech-content>. Accessed 11/14/2024. [In Persian].

Khomeini, Ruhollah (02/17/1980). "Independence is the Core of the Nation's Agenda: Message to the Participants of the Islamic Revolution Congress." Sahifeh-ye Imam (Vol. 12). Tehran: Institute for Compilation and Publication of Imam Khomeini's Works. <http://www.imam-khomeini.ir/fa>. Accessed 11/14/2024. [In Persian]

Khomeini, Ruhollah (10/31/1988). "Letter to Mohammad Ali Ansani (Charter of Brotherhood)." Sahifeh-ye Imam (Vol. 21). Tehran: Institute

for Compilation and Publication of Imam Khomeini's Works.
http://www.imam-khomeini.ir/fa/C207_44605/. Accessed 11/14/2024.
[In Persian].

Larijani, A. (2017). [The story of the Sixth Plan from Larijani's perspective: "When the government didn't submit a plan, what could we do? A country cannot function without a plan"]. Tasnim News Agency. Retrieved May 11, 2017, from [Original URL not provided] [In Persian].

Latifi, G., & Basatian, S. M. (2012). [Security consequences of centralization in metropolitan Tehran]. Cultural Sociology Journal, 3(1), 123–137. [In Persian].

62. Law on the Activities of Political Parties, Societies, Trade and Professional Associations, and Recognized Islamic or Religious Minority Associations [قانون فعالیت احزاب، جمعیت‌ها و انجمن‌های سیاسی و صنفی و انجمن‌های اسلامی یا اقلیت‌های دینی شناخته‌شده]. Approved by the Islamic Consultative Assembly Retrieved from <https://qavanin.ir/Law/TreeText/?IDS=13855677446651149654>. [In Persian].

Law on Assembly of Experts Election. (2023). Approved by the Assembly of Experts on July 27, 2023, with subsequent amendments. Retrieved from <https://qavanin.ir/Law/TreeText/?IDS=6524056997830348142> [In Persian].

List of Political Parties and Groups. (2021, January 15). Ministry of Interior, Iran. Retrieved from <https://moi.ir/fa> [In Persian].

Maleki, H., & Aghamohammadi, J. (2015). [Centralization and decentralization in educational development planning: Challenges and obstacles]. Work and Society, 180, 60–66. [In Persian].

Mardoukhi, B. (2014). [Ahmadinejad's government derailed the Fourth Development Plan]. Khabar Online. Retrieved June 21, 2014, from <https://www.khabaronline.ir/news/361327> [In Persian].

- Memar, R. (2008). [Developedness and political participation in Iran: An intra-country comparative study]. *Social Issues of Iran*, 16(63), 215–254. [In Persian].
- Mirzaei, B., et al. (2020). [The evolution of intellectual identity and its impact on Reza Shah's rise to power]. *Social Development Quarterly (Formerly Human Development)*, 14(4), 111–14. [In Persian].
- Mir Sanjari, M. (2009). [Seceded territories and threats to Iran's territorial integrity]. *Tabnak News*. Retrieved November 7, 2009, from [Original URL not provided] [In Persian].
- Mirmoezzi. (2017). [The concept of economic development from the perspective of Imam Khomeini (RA)]. *Imam Khomeini International Website*. Retrieved June 24, 2021, from <http://www.imam-khomeini.ir/fa/n127710/> [In Persian].
- (Note: For non-English sources, APA recommends providing the original title in brackets if the audience may need to locate it. Adjust as needed.)
- Mousavian, S. H. (2014). [Interview with Iranian Diplomacy on nuclear negotiations]. *Iranian Diplomacy*. Retrieved February 27, 2014, from [Original URL not provided] [In Persian].
- Mowthaqi, S. A. (2004). [Development: Evolution of conceptual and theoretical approaches]. *Politics Quarterly*, 63, 223–252. [In Persian].
- Nourbakhsh, B., & Mirterabi, S. (2020). [Lack of elite consensus and its consequences on the development policy cycle in Iran (First, Second, and Third Development Plans of the I.R. of Iran)]. *Quarterly Journal of Islamic Revolution Studies*, 14(51), 113–134. [In Persian].
- "NGOs, Us and the Capitalist System" (2004). *Houra*, 7. <http://ensani.ir/fa/article/109085> (Accessed 09/28/2021). [In Persian].
- Omidi, Ali (2013). "Security, Sustainable Development, and Strengthening Local Governments in Iran." *Geographical Research Quarterly*, Vol. 28, No. 4.

- Pourghadiri Isfahani, Arian; Vaez Shahrestani, Nafiseh (2019). "Analyzing the Impact of Political Culture on the Instability of Political Development in Iran (1941-1953)." *Strategic Studies of Public Policy*, Vol. 9, No. 33, pp. 192-213. [In Persian].
- Rahmani, Kamran; Azghandi, Alireza; Zibakalam, Sadegh (2016). "Political Elite Consensus and Political Development in Iran (1997-2005)." *Political and International Research Quarterly*, 7(29), Winter, 47-81. [In Persian].
- Rafieian, Mojtaba; Eslami, Seyed Gholamreza; Hoodshenas, Hanieh (2007). "Residents' Subjective Perception of Participatory Development Process: Case Study of Jolfa Neighborhood, Tehran." *The International Journal of Humanities*, 15(1), 55-68. [In Persian].
- Rafieian, Mojtaba; Barakpour, Naser; Roknipur, Mehrdad (2008). "Evaluation of Metropolitan Development Strategies from Sustainable Development Perspective (Based on SEA Model): Case Study of Tehran Metropolitan Plan." *Urban Management*, 19, Spring, 7-18. [In Persian].
- Rashad, Ali Akbar (2014). "Conceptual Analysis of the Islamic-Iranian Model of Progress." Center for Islamic-Iranian Model of Progress. <http://olgou.org/interviews> [In Persian].
- Research Center of the Islamic Parliament of Iran. (2021). [Research proposal request: Social dimensions of the Seventh Development Plan based on public participation]. Islamic Parliament Research Center. Retrieved from panel.majlis.ir [In Persian].
- Rouhani, Hassan (12/20/2020). "We Don't Have Any Oversight of the Government in Our Constitution." *Siasat-e Rooz*. <https://www.siasatrooz.ir/fa/report/116551>. Accessed 01/31/2025. [In Persian].
- Sajedi, Abdollah (1999). "The Truman Doctrine and Its Scope of Activities in Iran." *Payk-e Noor*, 7(2), 120-130. [In Persian].

- Salimi, Rasul (2024). "Consequences of FATF Non-Ratification: What Do Proponents and Opponents Say?" Khabar Online, 06/24/2024 <https://www.khabaronline.ir/news/1925321> [In Persian].
- Salehi, A. A. (2021). [On nuclear negotiations: Interview with Tasnim News] [مصاحبه با خبرگزاری تسنیم در موضوع مذاکرات هسته ای]. Tasnim News Agency.
- Samadian, F., & Soltaninejad, E. (2020). Bāyestehā-ye rahbordi-ye barnāme-ye haftom-e tose'eh [Strategic imperatives of the Seventh Development Plan]. ICCIMA Research Center. [In Persian].
- Sanjari, Mir Mehrdad (2009). "Separated Territories and Threats to Iran's Territorial Integrity." Tabnak, 11/07/2009. <https://www.tabnak.ir/fa/news/70792> [In Persian].
- Sariolghalam, M. (2003). "The role of shared elite perceptions in development", Political-Economic Information, No 79-80, pp 18-22. [In Persian].
- Sariolghalam, M. (2001). Rationality and the future of Iran's development. Center for Middle East Strategic Studies. [In Persian].
- Shahram Nia, S., Seyed Amir Masoud, A., Eskandari, M. (2009). Inefficiency of political elites in improving the development process of Iran during the Pahlavi era. Ganjineh-ye Asnad, 20(1), 47–105. [In Persian].
- Sheikholeslami, J. (1990). "The increase of Russian and British influence in Qajar Iran and its impact on the emergence of the culture of subservience among Iranian elites", Political-Economic Information, No 35, PP 4-10, [In Persian].
- Soltanipour, Farzaneh; Demari, Behzad (2016). "The Status of Sustainable Development in Iran.", Journal of School of Public Health and Institute of Public Health Research, 14(4), Winter, 1-14. [In Persian].

General Policies of the Administrative System (Approved 2010). [In Persian].

Taslimi, Mohammad Saeed & Mash'ali, Behzad (2005). "Designing a Model for Implementing Administrative Federalism in Iran." *Modares-e Olume Ensani* (Humanities Teacher Quarterly), No. 9. [In Persian].

"The U.S., UK, and Australia Security Pact: What Will the EU's Response Be?" Euronews Persian, 09/17/2021, <https://per.euronews.com/2021/09/17/>. [In Persian].

Todaro, Michael (2003). *Economic Development in the Third World* (Gholamali Farajadi, Trans.). Tehran: Institute for Planning and Development Research. (Original work published 1989). [In Persian].

Torabi, Yousef (2009). *Political Elite Consensus and Development in the Islamic Republic of Iran*. Tehran: Imam Sadegh University Rafieian, Mojtaba; Barakpour, Naser; Roknipur, Mehrdad (2008). "Evaluation of Metropolitan Development Strategies from Sustainable Development Perspective (Based on SEA Model): Case Study of Tehran Metropolitan Plan." *Urban Management*, 19, Spring, 7-18. [In Persian].

Yasouri, M., Hataminejad, H., & Asadzadeh, H. (2015). [Investigating the causes and mechanisms of Tehran's centralization over the past three decades]. *Human Geography Research*, 47(2), 315–336. [In Persian].

Zahedi, S. (2009). *Sustainable development*. Samt.

Zerashki, Mohammad; Jalali, Mohammad (2017). "Legal-Administrative Decentralization from Tehran in Light of Constitutional Principles." *Islamic Law* [In Persian].

استناد به این مقاله: مسعودی، حیدرعلی. (۱۴۰۴). ارزیابی و نظارت مجلس شورای اسلامی بر دستگاه‌های دولتی: نمونه پژوهی وزارت امور خارجه، دولت‌پژوهی، ۱۱ (۴۱)، ۸۰-۱.

Doi: 10.22054/tssq.2025.79367.1509

The State Studies Quarterly is licensed under a Creative Commons Attribution-Non Commercial 4.0 International License